

Janusz Siatkowski
Warszawa

Słowiańskie nazwy ‘stawów palców’ i ‘przegubu ręki’ w świetle materiałów gwarowych i źródeł historycznych

Nazwy zebrane w OLA na pytania o ‘stawy palców’ i ‘przegub ręki’ mają szczególny charakter. Na dosyć ogólnie sformułowane pytania otrzymano wiele nazw wieloznacznych odnoszących się również do innych części ciała. Nazwom stawów, będących miejscem zgięcia palca czy ręki, towarzyszą nazwy kości/kostek występujących nad tymi stawami, nazwy części (członów) palca między stawami itp., nazwy wynikające z funkcji stawów palców i nadgrastka. Wynika to z różnego postrzegania tych części ciała i ich funkcji w poszczególnych środowiskach. Stąd tak wielka różnorodność materiału, liczącego około 100 nazw dla ‘stawów palców’ i niewiele mniej dla ‘przegubu ręki’. W materiałach porównawczych znajdujemy wiele dalszych nazw, których już z zasady szczegółowo nie omawiam. Zwracam szczególną uwagę na to, czy zgromadzone w OLA nazwy mają potwierdzenie w innych źródłach w podanych tu znaczeniach. Niektóre nazwy odnoszą się zarówno do ‘stawów palców’, jak i do ‘przegubu ręki’, w obu znaczeniach wykazują jednak znaczne różnice frekwencyjne. Na mapach, opracowanych przez Profesor Dorotę Rembiszewską, zostały one przedstawione za pomocą tych samych środków graficznych, by można było łatwiej porównywać ich zasięgi terytorialne. Przy omawianiu zgromadzonych materiałów najpierw przedstawiam nazwy wspólne, a potem nazwy właściwe tylko ‘stawom palców’ lub tylko ‘przegubowi ręki’.

Stawy palców

I. 1. Duży obszar zajmują nazwy związane z rdzeniem **stav-*, oznaczone na mapie ‘stawów palców’ szarą płaszczyzną. Wykazują one znaczne zróżnicowanie wewnętrzne form morfologicznych.

Formę rdzenną **stavy* (w p. 21, 115, 118 z południowosłowiańską końcówką *-e*) notowano niemal powszechnie w dialektach polskich i w znacznej części dialektów bułgarskich, poza tym sporadycznie w Słowenii *s ta:ve* (21 – formę *stava* f. z kilku punktów słoweńskich na pograniczu węgierskim potwierdza SLA 1, m. 41, s. 120–121), na Łużycach *palcoŕy stau* (236) i deminutywne *staućki* – **stavъčьky* (237), i na zachodniej Ukrainie *s'tawy* obok *sus'tawy* (412) oraz deminutywne *s'taučьky* – **stavъčiky* (467).

Jak pokazują materiały porównawcze, w języku polskim *staw* jako ‘ruchome połączenie kości’ znany jest od XV wieku (SStp, t. 8: 431–432). W języku bułgarskim w tym znaczeniu występuje dialektalnie *cmav* i częściej *cmava* (BER, t. 7: 421; RSBKE, t. 3: 292). W słoweńskim jest to poświadczenie zupełnie wyjątkowe. Na gruncie chorwacko-serbskim niezachowane (SKOK, t. 3: 330–331, s.v. *stāv*). Formy łużyckie mają liczne poświadczenia na terenie dialektów górnołużyckich i przejściowych (*stau*, *stauk* i najczęściej *staućk*), a także w pewnych słownikach łużyckich jako *staw(ć)k porsta* (SSA, t. 6: 29, s. 94–95; SCHUSTER-ŠEWC, t. 3: 1357–1358). To anatomiczne znaczenie wyrazu *stav* odnotowują też słowniki czeskie z Komenskiego i dialektalnie z Moraw (JG, t. 4: 293–294; KOTT, t. 3: 646–648, t. 7: 775; ale w PS i SŠJ brak) i historyczny słownik słowacki z XVII i XVIII wieku (HSSJ, t. 5: 463–464). Z ukraińskiego znane są w tym znaczeniu dialektalne: *cmav* z Werchratskiego i Horbača oraz *cmavěць* i deminutywne *cmāvчuk* ze słownika Żelechowskiego, 1886 (ESUM, t. 15: 389). W ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘staw’ występuje *cmāvчuk* dosyć powszechnie, choć zazwyczaj obocznie z innymi nazwami na Ukrainie Zakarpackiej (DZENDZELIWSKI, m. 308). Geograficznie **stavy* nawiązują tu do obszaru polskiego. Natomiast poświadczony w tym znaczeniu w języku rosyjskim z XVI wieku *cmav* (SrezMat, t. 3: 488–489) jest zapewne cerkiewizmem.

We wschodniej Słowiańszczyźnie występują formy z prefiksem **sq-*: **sqstavy* (*sus'tavy*, *sus'tavy*, *sus'tawy*), oznaczone na mapie poziomym szrafowaniem na szarym tle oraz sporadycznie poświadczone derywaty sufiksalne od tej formy: **sqstavъci* (*sus'tauc'i* 512, *sus'tavcy* 833, *sus'taucy* 848), **sqstavьky* (*sus'tauk'i* 346, *sus'tauky* 516) oraz **sqstavъčikъ*, pl. **sqstavъčiky* (*sus'tavč'ik* 733, *sus'tafč'ik* 826, *sus'taućiki* 437, *sus'tauč'ik'i* 748, 805). Na terenie Białorusi dokładniej zasięgi form *цымáвы* (szczególnie liczne), *цымáьki* (w 5 rozproszonych punktach) i *цымáьчыki* (w 5 punktach na południu kraju) podaje atlas białoruski (LAB, t. 3: m. 94, s. 51–52). Forma *sustawy* (i jej przekształcenie *ustawy*) dostały się również do gwar polskich na Podlasiu (AGWB, t. 5: 64).

We wschodniosłowiańskich językach literackich *sǫstavъ w ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘staw’ jest powszechny i dawny, por. ros. i ukr. *сустав* (por. VASMER, t. 3: 510; ESUM, t. 5: 389–390 s.v. *смав*) i brus. *суставъ* (por. ESBM, t. 13: 64).

W 20. rozproszonych punktach zanotowano formy wskazujące na cerkiewizm z pierwotnym prefiksem **sv-*: *svstavъ, pl. *svstavy* (uważany za kalkę z greckiego, por. VASMER, t. 3: 727; ESBM, t. 11: 324; ESUM, t. 5: 359): *sas'tou* i deminutywne *sastau'k'e* 367, *svs'tau* 380, *sas'tau* 787, *sos'tavy* 433, 488, 491, *sos'tavy* 524, *sos'tavъ* 522, *sos'tav'i* 436, *sas'tavy* 526, 812, *sas'tavy* 381, 713, 725, 728, 760, 784, 798, 800, 830. W języku rosyjskim cerkiewizm *состава* był notowany też w znaczeniu ‘staw palca’, ‘człon palca, kłykieć’ w XVII wieku (SRJ XI–XVII, t. 26: 198–201) i u DALA (t. 4: 279).

Formę *sāsta:vki* (*svstavъky) ‘stawy palców’ zanotowano też sporadycznie w chorwackim punkcie 151 na terenie Węgier. Ma ona potwierdzenie w XVII–XIX wieku u M. Radnicia, J. Banovca i Đ. Daničića w znaczeniu ‘ruchome połączenie kości’ (*sāstavak* m., RHSJ, t. 14: 673–674).

Dla sporadycznych zapisów form od tego rdzenia, *s'tavici* w bułgarskim punkcie 124 i *sus'tavja* (*sǫstavja) w rosyjskim punkcie 770, potwierdzeń w materiałach porównawczych nie znalazłem.

I. 2. Nazwy związane z rdzeniem **glob(iti)* ‘ściskać, spajać, łączyć’ (BEZLAJ, t. 1: 148; SKOK, t. 1: 563; BER, t. 6: 568–569; SŁAWSKI, t. 1: 291) występują w południowej Słowiańszczyźnie oraz na Ukrainie. W obu znaczeniach mają nieco różne zasięgi i różny stopień zróżnicowania morfologicznego.

W znaczeniu ‘stawy palców’ na południu, głównie w dialektach serbskich i chorwackich, rzadziej w macedońskich (97, 103), bułgarskich (117) i słoweńskich (17 – SLA 1, m. 41, s. 120–121 ma tylko dwa poświadczenia nazwy *zglob* – jedno właśnie z pogranicza chorwackiego, drugie zaś znad granicy austriackiej), najczęściej notowano formację dewerbalną *svglobъ (43, 44, 97), zapisywaną w liczbie mnogiej zazwyczaj jako *svglobovi (*zglobovi*, *žglobovi* 36, 57, 71, 72, 82, *žglobovi* 80), rzadziej *svglobove (84, 87, 103) lub *svglobi (17, 24, 27, 30). Areał ten został oznaczony na mapie za pomocą poziomych linii falistych. Znakami geometrycznymi na tym tle oznaczono na mapie kilka nazw sporadycznych: pl. *glabove – *glabove* (104), *svglobъčę, pl. *svglobъčinja – *zglobče*, *zglobčiči'a* (94), *svglobъci? – *zglonci* (117) i *otzgloba – *razgloba* (105). Trudne do zinterpretowania są sporadyczne zapisy: *žglab* – *Svglabъ? (51), *žglanovi* – *Svglanovi? (95).

Formacja *svglobъ w znaczeniu ‘ruchome połączenie dwóch lub więcej kości’ jest poświadczona w języku słoweńskim, por. *zglob* (PLET, t. 2: 916; SSKJ, t. 5: 872), powszechnie występuje w języku chorwackim, por. *zglob* i *žglob* (RHSJ, t. 22: 808–809, t. 23: 368–369), serbskim, por. *зглоб* i *жглоб* (RSHJ,

t. 6: 699–700, t. 5: 310), macedońskim, por. *зглоб* (RMJ, t. 1: 252; TRJM, t. 2: 192) i bułgarskim, por. *цглоб* (RSBKE, t. 3: 176; BTR 871). W języku bułgarskim występuje też *цглаб*, ale oznacza głównie techniczne ‘miejsce połączenia dwóch przedmiotów’ (BER, t. 6: 568; RSBKE, t. 3: 176).

We wschodniej Ukrainie notowano formy z prefiksem **sq-*: *sqgloby – *suh'loby*, *suh'loby* itp. Na mapie areal ten oznaczono za pomocą pionowych linii falistych.

I. 3. Osobny areal tworzy forma uogólniona przeze mnie, zgodnie z interpretacją SKOKA (t. 1: 567), jako **sb̥golvьkь* (w OLA, m. 40 natomiast połączono ze **sb̥globy*). Notowano ją głównie w północnej Serbii i na terenach sąsiednich: **Sb̥golvьci* – *žglávci* 50, *žglávci* 51, *žglà:vci* 55, **Sb̥golvьkovi* – *žglàvkovi* 54, *žglàvkovi* 63, **sb̥golvьky* – *zglà:vki* 150 (punkt chorwacki na terenie Węgier) i sg. *žlávak* 62. Na mapie areal ten został oznaczony płaszczyzną. Forma ta ma bogate poświadczenie w słownikach, por. *zglàvak* m. w RHSJ (t. 22: 803–804), *zglàvak* m., pl. *zglàvци* i *zglàvкови* (RSHJ, t. 6: 697). Forma *žlávak* mogła powstać w wyniku kontaminacji wspomnianej wyżej formy **sb̥globy* z wyrazem *glava*, na co wydaje się wskazywać hasło *жлѣбак*, *жлѣвак* w RSHJ (t. 5: 316).

I. 4. Wyrazy *čeljь, *čeljьkь i wczesne wtórne *čolь, *čolьkь, mające ogólne znaczenie ‘przegub w ciele ludzkim lub zwierzęcym’, ‘część ciała między dwoma przegubami, stawami’ (SP, t. 2: 125–127; ESSJ, t. 4: 44–45), zostały zanotowane w OLA zarówno w znaczeniu ‘stawy palców’ (częściel), jak i w znaczeniu ‘przegub ręki’ (rzadziej). Występują w rozproszeniu, tworząc miejscami większe skupiska w Słowiańszczyźnie południowej i zachodniej. Wykazują one wielką różnorodność postaci morfonologicznych, częściowo przemieszanych terenowo, których nie udało się przedstawić za pomocą płaszczyzny.

W znaczeniu ‘stawy palców’ zanotowano podstawową formę *čeljь, pl. *čeljьi w zachodniej części dialektów słoweńskich (*čl̥j̥en*, *členi*: itp. – 2, 3, 4, 5, 11) oraz w p. 10 na północ od Lublany. W Atlasie słoweńskim na tych terenach forma *člen* jest dominująca, w rozposzeniu występuje jednak niemal w całej Słowenii. Na zachód od Lublany w kilku punktach zapisano tam formę *členj* (SLA 1, m. 41, s. 120). Poza tym w dialektach słoweńskich oraz w zachodniej i północnej Chorwacji (26, 32, 35, 41) notowano *čeljьky, np. *čl̥è:nki*, *člejьnki* itp. Forma *členek* w SLA 1 l.c. pojawia się w rozproszeniu niemal na całym terytorium słoweńskim. W dwóch odległych punktach zapisano formę sg. *čolьkь – *čl̥à:nak* 70 i *čl̥unak* 345. Na terenie chorwacko-serbskim dominuje forma *čolьnci, np. *čl̥à:nci*, *čl̥à:nci* itp. (33, 40, 45, 46, 48, 50, 53, 58, 61, 68, 73, 83, 152). W p. 52 zapisano *čel̥è:nci* – *čeljьnci. W Słowiańszczyźnie zachodniej notowano powszechnie *čolьky, np. *čl̥a:ŋki* 177, 185, 195, *čl̥a:ŋke* 191, 193, 195, *čl̥aŋki* 204, 232, *čl̥uŋcŷy* 244, *čl̥uŋki* 250, 255 itp. Tworzą one tu większe skupiska głównie na Morawach (do tego kompleksu nawiązują polskie gwarowe *członki* na pograniczu czeskim na Śląsku – ZARĘBA (t. 4: 637) podaje je tylko w komentarzu na s. 37), we wschodniej Sło-

wacji oraz w pñ.-zach. Polsce. Jako polonizm ze względu na swoją postać fonetyczną rozszerzył się *члѹнак, члѹнки, члѹнки* nad Niemnem aż do samych jego źródeł – tu zapisany w zniekształconej postaci *члѹнки*, por. LAB (t. 3: m. 94, s. 52) (w 6 punktach, z których dwa pominięto na mapie) i SłPogr (t. 5: 423). Polonizm *čłony, čłonki* odnotowano też w gwarach zachodnioukraińskich (AGWB, t. 5: 64). We wschodniej Słowacji pojawiły się formy kontynuujące pierwotne *čĕľňk-, częściowo pod wpływem ukraińskim z pełnogłosem: *čĕľňka* 227, *čĕľňka* f., pl. *čĕľňki* 229, *čĕľňka* n. Npl. 230, *čĕľňky* f. Npl. 233. Formy te potwierdza ze wschodniej Słowacji słowacki słownik gwarowy, por. *členok, čelenok, čelenko, čelienko* (SSN, t. 1: 270), a nawiązują do nich formy łemkowskie *челенко, челенок* (HRINČ, t. 4: 449; ESUM, t. 6: 333–334) i *čĕľňky, čyľňky, čĕľňka* itp. (AJDŁ, t. 6: 260) oraz bojkowskie *čelenky* (AGB, t. 3, m. 164, s. 36).

I. 5. Wyraz *gludjъ notuje BER (t. 1: 251) jako *глуѣж, глуѣжд* w znaczeniu ‘sęk’ z terenu Macedonii, por. GEROV (t. 1: 221–224) *глуѣжь, глуѣждъ, глѹѣждъ* ‘sęk’, ‘węzeł’ oraz RBE (t. 3: 212 *глуѣж* ‘ts.’). Natomiast słowniki macedońskie tego wyrazu nie podają. W OLA zapisano go głównie w znaczeniu ‘stawy palców’, jedynie w kilku punktach w znaczeniu ‘przegub ręki’. Zapisy w znaczeniu ‘stawy palców’ tworzą niewielki zwarty areal w południowo-zachodnich dialektach macedońskich: sg. *gludjъ – *gluš* 96, *gluš* 101, 108, 109, *glužž* 99 oraz pl. *gludjovi – *glužovi* 107, 108, *glužžovi* 109, *gluždoi* 92, a ponadto *gludje – *glužje* 100. Na mapie został on oznaczony płaszczyzną składająca się z iksów (x).

I. 6. W dużym rozproszeniu zanotowano w OLA w obu znaczeniach nazwy motywowane ‘zginaniem’. Nazwy związane z rdzeniem **gyb(ati)* ‘zginać’ (por. VASMER, t. 1: 404; ESUM, t. 1: 503; ESBM, t. 3: 80; BORYŚ 160) są nawet dosyć liczne. W znaczeniu ‘stawy palców’ kilkakrotnie zapisano pod Pskowem i Nowogrodem *soğyby – *sułg’iby* (628, 652, 658), poza tym *soğyby – *zy’ib* na Białorusi (388), *soğyby – *zhybъ* na Ukrainie (494) oraz zupełnie sporadyczne współrdzenne formy: w Słowenii *soğybyci – *z’gipci* (17), we wschodniej Słowacji *obgyby – *ohibi* (231) i *zagyby – *zahibi* (232), na Białorusi *soğybyni – *suły’ib’iny* (388) i *pergybyky – *p’eray’ibk’i* (387). Nazwy te oznaczono na mapie za pomocą osobnych znaków. W znaczeniu ‘staw palca’ Atlas słoweński odnotował *zhib* i *pregib* oraz *zhibec* z dwóch punktów na pograniczu chorwackim (SLA 1, m. 41, s. 121).

W materiałach porównawczych znalazłem kilka nawiązań w ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘stawy’, por. słwñ. *zhiba* m.in. ‘zgięcie w kolanie’ (PLET, t. 2: 915), pol. *zg’iby* i *zginadço* ‘stawy (połączenia kości)’ na Śląsku (ZAREBA, t. 4: 637), ros. *сгибъ пальца, локтя* (DAL, t. 4: 163), słc. *ohyb* anat. ‘miejsce zgięcia u konia na nodze nad kopytem’ z r. 1788 (HSSJ, t. 3: 256), słwñ. *pregib* m. in. ‘staw w kolanie’ (PLET, t. 1: 232; SSKJ, t. 3: 1019), czes. *přehyb* ‘ohbi’ (JG, t. 3: 486; PS, t. 4/2: 116), *přihybí, přehybí* ‘staw (połączenie kości)’

(JG, t. 3: 563; KOTT, t. 2: 1023–1024; PS, t. 4/2: 321), na czeskim Śląsku *preg'ib* (*noği*) (KELLNER, t. 2: 260), słc. *prehyb* anat. 'staw' z XVIII wieku (HSSJ, t. 4: 349), pol. gwarowe *przegiby*, *gibadua*, *gipki*, sg. *gibek* 'stawy (połączenia kości)' na Śląsku (ZARĘBA, t. 4: 637 oraz SGŚ, t. 10: 75), pol. *przegibina goieniowa* z XVIII wieku u J. Krupińskiego (LINDE, t. 4: 526) z oraz brus. gwarowe z południowo-wschodniej Białorusi *nepazió* 'staw' (ESBM, t. 9: 39). Współrzedne nazwy w znaczeniu 'przegub ręki' są również sporadyczne.

Motywację wynikającą ze 'zginania', 'giętkości' mają też sporadyczne nazwy polskie *sъgetъje – *zg'eńci* (266) i pl. *zg'ińca* (292) oraz pl. *pergetiny – *pšeg'eńciny* (304). ZARĘBA (t. 4: 637) w komentarzu na s. 37 podaje sporadycznie ze Śląska jako ogólne nazwy 'stawów' *zgińca* pl. i *zgińańy* sg. n. Wyraz *przegięcina* ma w języku polskim kilka poświadczeń w znaczeniu 'wewnętrzna strona zgięcia kończyn i ich części' z XVI wieku (SP XVI, t. 31: 311). W znaczeniu 'przegub ręki' w OLA nazwy te notowano nieco częściej.

Wyrazy tego typu nawiązujące do 'zginania' są szczególnie częste w ogólnym znaczeniu anatomicznym 'staw' na Ukrainie Zakarpackiej. Zanotowano tu zróżnicowane terytorialnie formacje: *zgyńnan'a*, *zgyńnan'a*, *zgyńnan'e*, poza tym *zgyńnanka*, *zgyń'anuka* (w OLA *z'hynanka* zapisano w p. 449), następnie *zagyńnanuka*, *zagyńnanuka* oraz *zagyńnuka*, *zagyńnuka* itp. (DZENDZELIWSKI, m. 308).

I. 7. Ze względu na towarzyszące 'stawom palców' zgięcia powstało kilka nazw związanych z wyrazem *kolěno 'kolano'. Niektóre mają nawet nawiązania w materiałach porównawczych, chociaż częściej notowane jest, również przenośne, znaczenie botaniczne 'obrączkowata zgrubiałość w źdźbłach roślin trawiastych'. Powstały one, najpewniej niezależnie, na różnych terenach w sposób naturalny.

Jako nieco częstsze zapisano w OLA w Chorwacji pl. *kolěnya (sg. *kolěnye n.) (28, 42) i *koljē'nca* Npl f. (29) oraz na Ukrainie *kul'in'c'a* (474). Mają one sporadyczne potwierdzenia w tym znaczeniu w materiałach porównawczych, por. chorw. *koljence* na wyspie Brač (RHSJ, t. 5: 223) oraz ukr. *колінця* u Łemków (ESBM, t. 4: 154–156), powszechniejsze jest natomiast znaczenie botaniczne 'kolanko u roślin trawiastych', por. np. słwn. *kolence* (PLET, t. 1: 422; SSKJ, t. 2: 368), sch. *koljēnce* (RHSJ, t. 5: 223), mac. *коленце* (TRMJ, t. 2: 559), bułg. *колѐнце* (RBE, t. 7: 625), słc. gwarowe *kolience* (SSN, t. 1: 801), brus. *калѐнца* n. (TSBM, t. 2: 586), ukr. *колінця* (ESUM, t. 2: 512).

Atlas słoweński pod jednym znakiem mapuje kilka form z tematem *kolenc-*, wśród których można wyodrębnić m. in. formy *kolenc*, *kolenci*, *kolence*. Występują one w rozproszeniu na całym terytorium słoweńskim, głównie zaś na środkowym pograniczu słoweńsko-austriackim oraz na południowym wschodzie kraju. Na pograniczu węgierskim występuje forma *kolenčec* (SLA 1, m. 41, s. 120–121).

Ze słwn. *kolěньсь – *ꙗuljēnc* (148), mającym potwierdzenie u Pleterśnika (PLET, t. 1: 422 – *kolēnec*), łączą się zapewne ros. *кал'енсы* pl. (692), wykazują-

ce z kolei nawiązanie w brus. gwarowym *каленцы* w znaczeniu 'stawy palców' pod Witebskiem (LAB, t. 3: m. 94, s. 51), oraz *каленцы, каленца, коленцы* pl. w znaczeniu 'kolanko u roślin trawiastych' w dwóch punktach na południu oraz na terenie Litwy (SIPOgr, t. 2: 373).

W dwóch punktach słoweńskich zapisano formy deminutywne od **kolěńcъ*, mianowicie *kolę:nčki* – **kolěńčъky* (15) i *kolęnči* – **?kolěńčъCi, C > ø* (149). SLA 1 (s. 120–121) pod Lublaną oraz na pograniczu węgierskim notuje formę *kolenčke*. **Kolěńčъkъ* ma potwierdzenie w słwń. *kolénček* w znaczeniu 'kolanko u roślin trawiastych' (SSKJ, t. 2: 368).

Pozostałe formacje współrdenne zapisano zupełnie sporadycznie, jednak mają one też potwierdzenie we wcześniejszych materiałach.

Pol. *kolanka* pod Poznaniem (259: *stavy, kolanka, gnot 'k'i*) mają odpowiednik w brus. dialektalnym spod Witebska *калёнка, у калёнки* (LAB, t. 3: m. 94 – tak w materiale na s. 51, na mapie jednak w tym punkcie umieszczono znak dla formy *калёнцы*). Często natomiast *kolanko* występuje w znaczeniu 'kolanko u roślin trawiastych'.

Zapisane sporadycznie na Białorusi **sokolěńca* na wschód od Mohylewa (*suka'l'enca, sy'stau, sus'tavy* – 380) i **sokolěńky* – *suka'l'enk'i* pod Witebskiem (351) mają potwierdzenie we wcześniejszych opracowaniach gwarowych, por. *сукаленца, сукаленцы* pod Witebskiem, na wschód od Mińska nad środkową Berezyną oraz na zachód od Homla oraz *сукаленкі* pod Witebskiem (LAB, t. 3: m. 94, s. 51–52; SIPOgr, t. 5: 13; ESBM, t. 13: 28).

I. 8. Wypukłościami kostnymi na zgięciach stawowych palców, którymi się np. puka w drzwi, tłumaczą się występujące w kilku niewielkich skupiskach nazwy **kostъky* i **kostъčъky*. Pierwszą zapisano we wschodniej Słowacji (*kostki* – 226, 227) oraz w Polsce pod Warszawą (*stavy, kostk'i* – 295), drugą na szerokim pograniczu białorusko-ukraińskim (*kostačk'i, kostočk'i, kustočk'i* itp.), na zachodzie Białorusi (353), we wschodniej Ukrainie (*k'istoč'ky* 518) i w Rosji koło Nowogrodu (*kostăčk'i* i podobnie 632, 657). Mają one potwierdzenie we wcześniejszych opracowaniach, por. brus. *костачкі* w rozproszeniu niemal na całym terytorium Białorusi (LAB, t. 3: m. 94, s. 51–52), też na terenie Litwy (SIPOgr, t. 2: 505), *k'ostečki* w Białowieży (AGWB, t. 5: 64).

I. 9. Na południu Rosji zanotowano w OLA w rozproszeniu: **mosъly* – *mas'ly* pod Brianskiem (811) oraz ich derywat **mosъlaky* – pod Tułą *mustak'i* (778), pod Lipieckiem *măstak'i* (827) i pod Biełgorodem *măstak'i* (845) i *măsl'a'k'i* (846). Nazwy te są notowane w słownikach rosyjskich przeważnie w znaczeniu 'gruba kość zwierzęca', 'gruba kość biodrowa u ludzi i zwierząt', por. *мосól* (SRJ XI–XVII, t. 9: 272; SRJ XVIII, t. 13: 41; SSRLJ, t. 6: 1287), *мослák, маслák, мослók, мосолók* (SRJ XI–XVII, t. 9: 272; DAL, t. 2: 349; SSRLJ, t. 6: 1286–1287; SRNG, t. 18: 286), ukr. *маслák* 'duża kość, przeważnie biodrowa' (SUM, t. 4:

638). W XVIII wieku odnotowano w języku rosyjskim *мослѡк, мослѡк, маслаку* w znaczeniu ‘zgięcie skrzydła w stawie u ptaków’ (SRJ XVIII, t. 13: 41 s.v. *мослѡк*). Są to wyrazy etymologicznie niejasne (por. VASMER, t. 2: 661–662). Ze względu na lokalizację na północnym skrawku Ukrainy przy granicy rosyjskiej pod Brianskiem tu zapewne należy zaliczyć również sporadyczny zapis *masoľč'ik* – **masъľč'ikъ?* (445) w znaczeniu ‘przegub ręki’.

I. 10. Sporadycznie w macedońskim punkcie 113a na terenie Grecji zapisano pl. *kǎlki* jako ‘stawy palców’ oraz *kǎlka* w znaczeniu ‘przegub ręki’. Nazwa ta występuje na południu Słowiańszczyzny częściej w znaczeniach ‘udo, ‘biodro’, ‘kość biodrowa’. Etymologicznie nawiązuje do litew. *kūlšė* (por. SIATKOWSKI 182).

I. 11. Na Polesiu białoruskim zapisano sporadycznie w znaczeniu ‘stawy palców’ nazwę *k'itk'yi* (374), która częściej występuje w OLA w Bułgarii jako nazwa ‘przegubu ręki’ (por. niżej).

I. 12. Formacja **sъklepъ* od **sъklepati* ‘połączyć, scalić’ (SNOJ 572) zanotowano w OLA w Słowenii zarówno w znaczeniu ‘stawy palców’ pl. *sklě:pə* (7), *sklě:pi* (18), jak i ‘przegub ręki’ *sklě:p* (10), *sklě:p* (20). Atlas słoweński pokazuje, że *sklep* w znaczeniu ‘staw palca’ występuje w rozproszeniu na całym niemal terytorium słoweńskim, szczególnie często zaś jest reprezentowany w okolicy miejscowości Celje i Maribor (SLA 1, m. 41, s. 120–121). W ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘staw, ruchome połączenie dwóch lub więcej kości’ *sklěp* notowany jest przez słowniki słoweńskie: PLET (t. 2: 488) z bogatymi poświadczeniami od XVI wieku i SSKJ (t. 4: 693). Dodam tu kilka nazw sporadycznych motywowanych ‘łączeniem’, ‘scalaniem’, zanotowanych tylko w znaczeniu ‘stawy palców’, jak bułg. *sviski* – **sъvęzъky?* (132), pol. *składy* (306 – pod Łosicami) i ukr. *skład* (414) – **sъkladъ*, pl. **sъklady* oraz ros.pl. *spo'ji* – **sъpoji* (547). Nazwa *skład* ma potwierdzenie w trzech punktach pod pobliskimi Siemiatyczami nad Bugiem, a ostatnia w słowniku gwar rosyjskich właśnie spod Archangielska, por. SRNG 40, 199: *сноў*, znaczenie 3.

I. 13. Wyraz **χολѡka* zanotowano w OLA na północy Rosji w czterech punktach w znaczeniu ‘staw palca’: *χουѡka* (648), *χολѡka* (724), pl. *χολѡk'i* (636), *χουѡk'i* (691) i tylko w jednym w znaczeniu ‘przegub ręki’ *χουѡka* (691). Wyraz ten jeszcze częściej występuje tu w znaczeniu ‘udo’ (por. SIATKOWSKI 180, 188).

I. 14. Wyraz **ključъ* (ESSJ, t. 10: 50–52) zanotowano w OLA w obu znaczeniach w Macedonii oraz na Ukrainie. Znaczenie ‘stawy palców’ zapisano w dwóch punktach Macedonii Egejskiej: *kluč'* (112) i pl. *klučovi* (113) i w jednym ukraińskim pl. *kl'uč'i na pal'c'oχ* (449). Znaczenie ‘przegub ręki’ w OLA jest nieco częstsze. Na Ukrainie Zakarpackiej notowano natomiast szczególnie często *κλ'υϗ* w ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘staw’, zwłaszcza w wyższych partiach górskich (DZENDZELIWSKI, m. 308).

I. 15. Kolejne dwa odosobnione zapisy macedońskie *gljazen* – *gleznъ? (106) i pl. *zg^lleźni* (110) w odniesieniu do 'stawów palców' są nazwami przeniesionymi. Mają one nawiązanie w odosobnionym zapisie *gleženj* < *glezn-ъ w punkcie słoweńskim w Austrii na południe od Klagenfurtu (SLA 1, s. 121). Wyraz *gleznъ – *glezen* w języku macedońskim (RMJ, t. 1: 101) i bułgarskim (RBE, t. 3: 202) odnosi się do 'kostki w nodze nad stopą', jednakże słownik bułgarski jako potoczne przytacza też znaczenie 'staw przy kostce u nogi'. W znaczeniu 'przegub ręki' częściowo występują inne formy, mające też inną lokalizację.

I. 16. Sporadycznie zanotowany w dialektach macedońskich wyraz *čiklonъ? zapewne łączy się z niejasnym etymologicznie, poświadczonym w słowniku Vuka, gwarowym sch. *čëkljūn* 'klamka u drzwi', 'hak' (z włoskim sufiksem *-on* > *-un*, por. RHSJ, t. 1: 925; SKOK, t. 1: 290). Dwa zapisy tego wyrazu: pl. *č^lta:ñe* (102) i *č^lklani* (111) odnoszą się do 'stawów palców', jeden sg. *č^lklan* (111) do 'przegubu ręki'.

Również kilka pożyczek obcych występuje w obu znaczeniach.

I. 17. Zapożyczenie niem. *das Gelenk* anat. 'staw, przegub' zapisano w znaczeniu 'stawy palców' na Łużycach jako *leňk* (235), pl. (*palcouε*) *l'ęnk*'i (234, 236) oraz w Polsce pod Prudnikiem jako *g'eleňk*'i (288) oraz w znaczeniu 'przegub ręki' w punkcie słoweńskim w południowej Austrii *gälē:nk* (146) i w Polsce na Kaszubach *gęleňk* (241). W ogólnym znaczeniu 'staw, połączenie kości' pożyczka ta jest poświadczona w różnych słowiańskich materiałach słownikowych, por. głuź. *leňk* (już w 1761 r.), *lenk* (NHSS, t. 1: 437; SCHUSTER-ŠEWEC, t. 2: 815), dłuź. *lenk* (STAROSTA 214), pol. dial. *gelenk* m., *gelenka* f., pl. *gelenki* na Śląsku (ZARĘBA, t. 4: 637), *gelenk* m. na Warmii i Mazurach (SOWM, t. 2: 259) oraz *gälänk* 'pęcina na nodze konia' na Kaszubach (HINZE 214).

I. 18. Kilka pożyczek wywodzi się ze śrdniem. *kote*, *kute* 'kostka', 'pęcina na nodze konia' (por. KLUGE 480, s.v. *Köte*). Na Ukrainie zapisano *kotiky w znaczeniu 'stawy palców' – *ᵛkotskɔ* (497) oraz w znaczeniu 'przegub ręki' *ᵛkotyky*'i (419) i sg. *ᵛkotyky* (430). W języku ukraińskim *кóтук*, mający głównie znaczenie 'pęcina, kostka u nogi konia', został przejęty za pośrednictwem polskich gwarowych form *kocik*, *kucik* (RICHHARDT 68; SŁAWSKI, t. 2: 560). Szerszy zasięg mają natomiast *kotъniky (*koťni:ki*, *koťniki*) występujące w zachodniej i południowej części Czech oraz na zachodnich Morawach. Zasięg ten oznaczono płaszczyzną. W p. 175 obocznie zapisano formę deminutywną *koťni:čki*. W czeskim języku ogólnym *koťník* jest wieloznaczny, oznacza 'kostkę' u nogi, 'staw w nadgarstku i u palców' (JG, t. 2: 146; KOTT, t. 1: 765; PS, t. 2: 316; SŠJČ, t. 1: 969). Stanowi on formalne deminutivum od stczes. *koten* 'kostka', 'kostne zakończenie stawu palcowego' (GbSl, t. 2: 115; JG, t. 2: 145; KOTT, t. 1: 74), stanowiącego pierwotną pożyczkę z niemieckiego, por. MACHEK (s. 282) i ČJA (t. 1, m. 57, s. 152, 154).

I. 19. Pożyczkę ngrec. *κόκκαλο*(ν) ‘kość, pestka’ (por. SIATKOWSKI 278) zapisano w OLA głównie w znaczeniu ‘staw palca’. Tworzy ona wysepki na terenie gwar bułgarskich i macedońskich, oznaczone na mapie płaszczyznami. Zanotowano głównie derywat pl. **kokalʹčeta* – *'kokəl'četa*, *'kokal'četa* i podobnie, sporadycznie **kokalʹčišča* – *'kokəl'čišta* (113) i wyraz stanowiący podstawę **kokalʹ* – *'kokal'* (112). Mają one potwierdzenie w słownikach tych języków. TRMJ (t. 2: 551) notuje zarówno *κοκαλ*, jak i *κοκαλче* też w znaczeniu ‘staw palca’, a RBE (t. 7: 597–598) dla *κόκαλче* wśród wielu różnych znaczeń podaje też ‘staw palca’. W znaczeniu ‘przegub ręki’ pożyczka ta w OLA jest zupełnie sporadyczna.

I. 20. W pñ.-zach. Chorwacji zapisano **kotrigʹ* w tym samym punkcie 30 w obu znaczeniach: *kotrigi*, *zglō:lbi* ‘stawy palców’ oraz *kō:trik* ‘przegub ręki’. Zapisana w SLA 1 (m. 41, s. 121) raz na pograniczu węgierskim *kotriga* ‘staw palca’ została uznana za nazwę niejasną. Jest to najpewniej pożyczka ngrec. *κοτρίκι*, *κοτρίγα* ‘kostka u nogi’ (por. SKOK, t. 2: 51; BEZLAJ, t. 2: 74). W ogólnym znaczeniu ‘człon, członek’ została sporadycznie zanotowana w języku słoweńskim, por. *kotrig*, *kotriga* (PLET, t. 1: 448 w pñ.-wsch. Słowenii) i na terenie chorwacko-serbskim, por. *kotrig* i *kotriga* w RHSJ (t. 5: 401), serb. *kōmpuz* w RSHJ (t. 10: 334) i RSHKJ (t. 3: 17).

I. 21. Osobny problem stanowi sch. wyraz **čukalʹ/*čukʹlʹ*. Zapisano go w rozproszeniu: w trzech punktach w znaczeniu ‘staw palca: *čù:kalʹ* w Serbii w pobliżu m. Titovo Užice (67), pl. *čūklēvi* w Czarnogórze (76) i tłumaczące się zapewne metatezą pl. *čūlkeve* na terenie rumuńskiego Banatu (168), a w dwóch *čù:kalʹ* (63, 67) w znaczeniu ‘przegub ręki’. Ma on poświadczenie w słownikach jako *чўкаль/čūkalj*, który jest notowany m.in. w ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘staw’ lub ‘zgrubienie kości u góry uda (w pobliżu stawu)’, por. RSHKJ, t. 6: 902; RHSJ, t. 2: 97–98 (podaje go z Czarnogóry). Etymologicznie łączono go z węg. *csukló* ‘przegub’, ale może też mieć powiązanie z rodzimym wyrazem *kuka* ‘hak’ (SKOK, t. 1: 340).

II. Przedstawię teraz nazwy zanotowane w OLA tylko w znaczeniu ‘stawy palców’. Nieraz są to też nazwy wieloznaczne, jak często w wypadku nazw części ciała. Chodzi tu o nazwy, których w OLA nie zanotowano w znaczeniu ‘przegub ręki’.

II. 1. Do najczęstszych należą, mające nieustaloną etymologię, **?ščikolʹtʹky* oraz związane z nimi formy pokrewne. Zanotowano je w dialektach białoruskich, ukraińskich i południoworosyjskich. Wykazują one bardzo duże zróżnicowanie fonetyczne, powodujące znaczne kłopoty z ich uogólnieniem. Podaję tu propozycje zapisów znacznie różniących się od rozwiązań na mapie 40. w 9 tomie OLA.

Najczęstsze są właśnie **?ščikolʹtʹky*, odnotowane na Białorusi w dwóch skupiskach: na północ od Mińska (*ščykalatkʹ* i i podobnie – 331, 347, 348, 358) i na

wschód od Brześcia (*čykołotk'i* i podobnie – 362, 372, 373) i sporadycznie na południu (389) oraz na pñ.-wsch. od Homla *ščykalatk'i* (393). W rozproszeniu na całej niemal Ukrainie, tworząc kilka większych skupisk głównie w części północno-zachodniej i środkowej (*ščykołotky*, *ščykołotky* i podobnie oraz *čykołotky*, *čykołotk'i* i podobnie) i sporadycznie w Rosji pod Smoleńskiem *š:ыкалатк'i* (760) oraz na południu pod Biełgorodem *ščykałotky* (843) i Woroneżem *ščykołotky* (849). Sporadycznie zapisywano formy liczby pojedynczej: *ščikołtka – *ščykołotka* i podobnie (389, 348, 472, 477), *ščikołTькь, *T > ø* – *čškołodok* (402), *čykułuduk* (421), *čykołotok* (431). Na mapie oznaczono je za pomocą płaszczyzny. Rozproszone skupiska tych form przedzielone innymi nazwami mogą wskazywać, że na pewnych terenach tworzą one rozleglejsze i bardziej zwarte arealy. Potwierdza to atlas białoruski. W atlasie tym na mapie 'stawów palców' *шчыкалатки* tworzą licznie reprezentowane skupisko w północnej połowie kraju, a ponadto w trzech punktach na północ od Witebska zapisano sporadyczną formę *мбшчкалатки* (por. LAB, t. 3: m. 94, s. 51–52). Ponadto *шчыкалатки* 'stawy palców' były znane w gwarze białoruskiej na Litwie (SłPogr, t. 5: 520), poza tym z samej północy słownik ten podaje sporadyczny wariant słowotwórczy *шчыкалачка*). W kilku rozproszonych punktach zapisano formę skróconą, którą uogólniam jako *ščikołьky – *ščykauk'i* (359), *č'ikal'k'i* (744), *š'i:kałki* i podobnie (762, 773, 796, 801), a na Ukrainie zupełnie odosobnioną formę *ščikołty – *ščykołotø* (480).

Nazwa *ščikołtьky występuje też na Białostocczyźnie: na południe od Narwi zanotowano tu bez wyraźnego wewnętrznego podziału terenowego formę męską *čykołodok*, raz *ščykołotok* oraz żeńską *čykołotka*, sporadycznie *čykułotka*, *č'ekułotka* i raz formę liczby mnogiej *čykołotki* oraz raz formę skróconą *čykołok* – *ščikołькь.

Zapisane zupełnie sporadycznie na Białorusi *čykołotky* (w p. 361) w znaczeniu 'przegub ręki' mogą być pomyłką.

Przedstawione formy są dobrze reprezentowane w słownikach trzech języków wschodniosłowiańskich, por. ros. *щико́лотка*, pot. *щико́лка* (DAL, t. 4: 657; SSRLJ, t. 17: 1690; VASMER, t. 4: 507), ukr. *щико́лотка*, dial. *щико́лодка*, *щико́лоток*, *чико́лоток*, *чико́лодок* (HRINČ, t. 4: 462, 525; SUM, t. 1: 583–584; ESUM, t. 6: 508), brus. *шчыкалатка* (TSBM, t. 5/2: 421). Są one wieloznaczne, najczęściej oznaczają 'kostkę u nogi', 'staw palca', a zwłaszcza jego zewnętrzne kostne zakończenie, którym się np. puka do drzwi.

Na pñd.-zach. Ukrainie spory areal tworzy forma *čikołnьky – *čykołonky*, *č'ycholonky* itp., sporadycznie *čykonьky* (467), sg. *č'ycholonok* (466), *č'ycholon'ok* (498). Jako gwarową ze słownika Żelechowskiego odnotowuje *чико́лонок* HRINČ (t. 4: 462; t. 6: 319; por. też ESUM, t. 6: 508 i AGWB, t. 5: 64). Chyba należy tu też sporadycznie zanotowana forma *č'ikulənkə* (496). Na peryferiach południowo-zachodnich pojawiły się formy z różnymi przekształceni-

niami i z metatezą w nagłosie: *кучѣлнѣкы – *кычеленкы*, *кычѣлнѣкы* (468) i sg. *куч'yl'inka* (465), *кучѣлнѣнок* (449), *кучѣлнѣкы – *кучѣлнѣкы* (427) i *к'эчѣлнѣк'и* (428) i zupełnie sporadyczne *кучѣвенѣкы – *к'ичвенк'и* (419). Formy z metateżą *кичеленок*, *кичеренок* jako gwarowe ze słownika Żelechowskiego przytacza ESUM (t. 2: 440). Są one szczególnie częste na Ukrainie Zakarpackiej, gdzie poza tym zanotowano, zwłaszcza w okolicy Użhorodu dalsze przekształcenia słowotwórcze, jak *кичилиник*, *кичилник*, *кичириник*, *кичирник*, *кичилинка* (DZENDZELIWSKI, m. 309). Znaczne zróżnicowanie tych form na Wojkowszczyźnie podaje AGB (t. 3, m. 164, s. 37): *кучѣлнѣкы*, *кучѣлнѣкы*, *кучѣлнѣкы*, *кучѣлнѣкы*, *кучѣлнѣкы*.

II. 2. Duży zwarty teren na północy Rosji tworzą nazwy *козонѣкы – *козон'к'и*, *козун'к'и* i podobnie (łącznie 21 punktów) i *козенѣкы – *коз'ен'к'и* (589), *коз'он'к'и* (554), *каз'он'к'и* (659) i sg. *коз'о'нок* (598), *козинѣкы – *коз'ин'ок* (553) oraz zupełnie odosobnione *козны* (583). Najdalej na południe sięgają odosobnione punkty: 589 i 592 (na płn.-zach. od Wołogdy), 565 i 583 (na północ od Petersburga) oraz 659 (na płd.-wsch. od Nowogrodu). Formy te mają bogate nawiązania w gwarach rosyjskich. SRNG notuje właśnie spod Archangielska, a także z gwar w azjatyckiej części Rosji: *козен*, *козон* (t. 14: 62, 72), *козонок* i *козанок* (t. 14: 72–73), *козенок* m., *козенка* i *козѣнка* f. (t. 14: 63) oraz *козинок* (t. 14: 65). Oprócz znaczenia ‘stawy palców’ w gwarach rosyjskich notowane są też ‘kostne zakończenia środkowych stawów palcowych’, którymi można zadawać mocne uderzenia (SSRLJ, t. 5: 112 *козонок* w tym znaczeniu uważa za regionalne) oraz ‘kości z nóg barana i innych zwierząt, służące do gry’. DAL (t. 2: 133) notuje *козон*, pl. *козны*, *козѣнок*, pl. *козанкѣ* jako ogólne w znaczeniu ‘kości do gry’, a znaczenia ‘stawy palców’ i ‘przegub ręki’ uznaje za właściwe dla gwar na Syberii.

II. 3. Zwarty areal na terenie Czech tworzą *klouby* i *kloupyki* (177, 182, 184). Na mapie został oznaczony za pomocą płaszczyzny. ZAREBA (t. 4: 637) podaje ze Śląska *klymby*, *klyby* w ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘stawy’ z kilku punktów po czeskiej stronie granicy. Zdaniem Machka (s. 259) mamy tu do czynienia ze spłynięciem dwóch wyrazów słowiańskich *кълѣбъ i *кълѣбо. W języku czeskim stczes. *klúb* (GbSl, t. 2: 54), później *kloub* (JG, t. 2: 60; KOTT, t. 1: 703, t. 6: 612; PS, t. 2: 151; SSJČ, t. 1: 886) jest wyrazem wieloznacznym, m.in. oznacza anat. ‘staw’, też ‘kostne zakończenie stawu palca’ oraz ‘kostkę u nogi’ (por. ČJA, t. 1, m. 57, s. 152, 155).

II. 4. Zapisane w północnej Polsce *кЛыкѣте, *L > n*, – *knikće* (251, 255, 262), *knycće* (249, 260) oraz *knikut*, pl. *knikuti* (246) w znaczeniu ‘stawy palców’ mają nawiązania na Podlasiu i w Łomżyńskim (*klykcie*, *klykut*, *klykuty*, *klykutki*) oraz w Białostockiem (*klyk*, *klykoc*, *klykci* itp., por. AGWB, t. 5: 64) oraz w znanym w języku ogólnym *knycieć*, częściej *klykieć* ‘staw (palca)’, ‘człon palca’, ‘kostne zakończenie stawu palca’ (SJPD, t. 3: 763, 770; SŁAWSKI, t. 2: 279), a na Mazowszu ‘opuszka palca’ (AGM, t. 8: 101). BAŃKOWSKI SE (s. 725, 733) uważa,

że forma *knykieć* stanowi przekształcenie pierwotnego *kłykieć* (od *kłyk* 'coś ostrego') pod wpływem niem. *knöchel* 'kostka'.

II. 5. Występujące w OLA w wąskim pasie kilku punktów nad Niemnem na wschód od Grodna *čuцьбы – *čuцьк'е* (343, 354), *čuцьк'и* (355, 356) mają szersze potwierdzenie właśnie z tych stron w atlasie białoruskim (*чўчки* – LAB, t. 3: m. 94, s. 51–52), a także na terenie północno-wschodniej Białostoczczyzny (*чўчка*, pl. *чўчки*, *чучкэ* – AGWB, t. 5: 64; SłPogr, t. 5: 435–436).

II. 6. Nazwę *ррѢькы, *Ѣ > ѣ*, – *пуцьк'и* i podobnie zanotowano na Białorusi (344, 365) oraz w punktach ukraińskich na pograniczu z Białorusią (425, 426, 439), poza tym tłumaczące się wpływem *ну́хлы* wtórne *пу́шк'и* w rozproszeniu na Białorusi (357, 386, 395, 400). Nazwa tłumaczy się 'wypukłością' i oprócz 'stawów palców' oznacza ich 'kostne zakończenie', a także 'końce, opuszki palców' (por. ESBM, t. 10: 258, 260–261). Ma ona w dialektach białoruskich szerszy zasięg: występuje w części południowej w pasie środkowym od Białegostoku i Narewki (AGWB, t. 5: 64) aż po tereny na południe od Homla (*ну́чки*, *ну́шкі* – LAB, t. 3: m. 94, s. 52, *ну́чки*, *ну́чки*, *ну́цькі* – SłPogr, t. 4: 198). Zwracam uwagę na różnicę w zapisie akcentu w LAB: w wykazie materiału tylko *ну́чки*, a w legendzie do mapy *ну́чки*. Na Mazowszu, przejęte z ukraińskiego *pućzki*, znane są w znaczeniu 'opuszki palców' (AGM, t. 8: 100, z dalszą literaturą).

II. 7. Dosyć rozległy kompleks w rejonie Wołody, Jarosławia i Kostromy w znaczeniu 'stawy palców' tworzą nazwy 'koguta' *kokotьky – *kokoťk'и* (642), sg. *kokoťok* (600, 686) i *kokotyšьky – *kokoťwišk'и*. Podstawę motywacyjną tych nazw stanowił oczywiście 'grzebień koguta', stanowiący wypukłość jego głowy. Mają one potwierdzenie w rosyjskim słowniku gwarowym spod Wołody i Jarosławia w znaczeniu 'stawy palców', a zwłaszcza ich 'zewewnętrznej kostnej strony, którą można silnie uderzyć po ściśnięciu ręki w pięść' (SRNG, t. 14: 100 s.v. *кокоток* – też w DAL, t. 2: 134, *кокотышка*). Przez analogię powstała zanotowana sporadycznie też pod Wołogdą nazwa 'stawów palców' *kokošьky* – *kokošk'и* (623), dla której jednak potwierdzenia w materiałach porównawczych nie znalazłem.

II. 8. Spore skupisko pod Pskowem i Twerem, do którego nawiązuje odosobniony punkt rosyjski na terenie Litwy (525), tworzy nazwa *мышьцелькы – *мышьцелк'и*, *мыш'цэлк'и* i podobnie, sporadycznie *м'іш'цэлк'и* (675). W języku rosyjskim *мышцелка* f., *мышцелок* m. występuje głównie w znaczeniu 'kostka', 'okrągłe zgrubienie na końcu dłuższej kości' (SRJ XVIII, t. 13: 104; DAL, t. 2: 367; SSRLJ, t. 6: 1436), słownik gwarowy jednak notuje *мышцелка* też jako 'miejsce zgięcia palca ręki' i to z terenów sąsiednich, tj. z gwar rosyjskich na terenie Litwy i Łotwy (SRNG, t. 19: 72). Nazwę tę najprawdopodobniej należy wywodzić od ros. *мышца* 'mięsień'. VASMER (t. 3: 28) widzi tu złożenie z *мышка*, *мышь* w części pierwszej, a *чело* w części drugiej.

II. 9. Trzy rozproszone zapisy rosyjskie – dwa na północy *χρῆστικῶν – *χ'rus't'ik'i* (552) i *χρῆστικῶν – *χ'r'es't'ik'i* (574) i jeden na południu spod Brianska *χρῆστικῶν – *χr'as't'wy* (786) na oznaczenie ‘stawów palców’ są zapewne nazwami przeniesionymi z ‘chrząstki’, por. ros. *хрящ* ‘chrząstka’ (SSRLJ, t. 17: 504), *хрыст* ‘chrzest’, zool. ‘chrząszcz’.

II. 10. W znaczeniu ‘stawy palców’ zapisano dwukrotnie rosyjską nazwę *моклышъкы – *mokl'yšk'i* (700) pod Ramieszkami na północ od Tweru oraz *маклышт'и* (734) pod Zagorskiem na północ od Moskwy. Najbliższego nawiązania można się dopatrywać w rosyjskich zapisach gwarowych: *макльишка*, *маклышка* f. ‘kostka u nogi’ właśnie pod Moskwą (SRNG, t. 18: 311) oraz *макляшка*, *макляшка* f. ‘miejsce zewnętrznego zgięcia palca ręki’, ‘uderzenie zewnętrznymi zgięciami palców ręki ściśniętej w pięść’ na terenach odległych pod Kazaniem i Orenburgiem (SRNG, t. 17: 310). Podstawę tych nazw stanowi niejasny etymologicznie wyraz rosyjski *мокляк*, *моклок*, *моклык* oznaczający ‘sterczącą kość zwierzęcą, zwykle udową’, też ‘miejsce nad pachwiną u konia’ (VASMER, t. 2: 640; SRJ XI–XVII, t. 9: 236; DAL, t. 2: 339; SSRLJ, t. 6: 513).

II. 11. Zapisano też w znaczeniu ‘stawy palców’ kilkanaście rodzimych nazw zupełnie sporadycznych, które zazwyczaj nie mają nawiązań w materiałach porównawczych. Niektóre mogły być zanotowane przygodnie. Wymienię je w układzie kolejności punktów Atlasu: chorw. *gršća* – **gṛst'ja* (22), *sulà:pi* – *sōlapy (25), *lkukmice* – pl. **kuk'mice* w punkcie chorwackim na terenie Austrii (147a), bułg. *nadə?* (131), pl. *za:kuli* – *zakuly (143, od *kulj ‘krywy’), czes. pl. *klitke* – **klětky?* (198, ale czes. *kletka*, *klitka* oznacza ‘klatkę’), *čečulki* – *čečulky (190), pol. *gnot'k'i* – **gnat'ky* (259, w związku z **gnat'ь* ‘kość’), brus. *kołodočka*, pl. *kołodočky* – **kołd'č'ka* (363), brus. *čučaťank'i* (376), ukr. *stōpčik'i* – **st'p'č'iky*/*st'p'č'iky* ‘słupek’ (448), ros. *ʲagət' :i* – **ʲagod'ky* (734), *ʲtykalk'i* – **tykal'ky* (839).

W materiałach OLA odnoszących się tylko do ‘stawów palców’ są jeszcze dwie pożyczki niemieckie i jedna karelsko-fińska.

II. 12. Występujące powszechnie w zachodniej i środkowej Słowacji *ha:ŋki*, *haŋki* (215), *ha:ŋke* (115, 219–220, 224–226) oraz w dwóch pogranicznych punktach morawskich *ha:ŋky* (205, 206) stanowią pożyczkę niem. *Hanke* (MACHEK 160). W języku słowackim *hánka* ‘staw palca’, poświadczona od 1730 r. (HSSJ, t. 1: 398), dobrze znana jest w języku współczesnym (SSJ, t. 1: 459) i w gwarach (SSN, t. 1: 548), z Moraw *hánka* ‘staw palca’ notowana jest przez JUNGMANNA (JG, t. 1: 657) i KOTTA (t. 1: 410, t. 6: 276), ze słownika Bartoša też w postaci *hranka* (KOTT, t. 6: 357).

II. 13. Pożyczka *glidь, *glidi z niem. *Glid* jest poświadczona w ogólnym znaczeniu anat. ‘członek’ z połowy XVIII wieku z terenu kajkawskiego u Đ. Rapicia (RHSJ, t. 3: 197; SKOK, t. 3: 535 s.v. *úd*). W OLA zapisano ją z terenu Sło-

wenii (pl. *glidi* 13, *glé:di* 15) oraz z punktów słoweńskich w południowej Austrii (pl. *glí:dę* 146, *glí:də* 147) i chorwackich we wschodniej Austrii (sg. *glì:t* 146a, pl. *glì:ti*, *klì:ti* 148a). W Atlasie słoweńskim *glid* w znaczeniu ‘staw palca’ występuje właściwie na całym terytorium słoweńskim, poza tym zanotowano sporadycznie na południowym wschodzie koło miejscowości Novo Mesto formę formalnie deminutywną *glidek* i formę hybrydalną *zglid*.

II. 14. Na północy Rosji zanotowano w p. 534 ^l*bask*’i, stanowiące zapożyczenie fin. *paasko*, *paasku*, karel. *poaska*.

Przegub ręki

I. 1. W znaczeniu ‘przegub ręki’ **stavy* zanotowano jedynie w kilku punktach polskich, poza tym raz formę deminutywną *stavek* (262). Podobnie jak na mapie poprzedniej nazwy te oznaczono za pomocą szarej plamy. Warto zwrócić uwagę na **stavьcb* znaleziony w materiałach porównawczych w znaczeniu anatomicznym ‘staw’ sporadycznie w języku słowackim (*stavec*) z XVIII wieku (HSSJ, t. 5: 463–464) i u Martina Kukučina (SSJ, t. 4: 237) oraz jako gwarowy ukr. *ставѣцъ* (ESUM, t. 5: 389).

Na Ukrainie kilkakrotnie zapisano **sostavь* – *sus^ltau* (407, 408, 443, 473) i raz w południowej Rosji **sostavьčikъ* – *sus^ltafč’ik* (813).

I. 2. Nazwy związane z rdzeniem **glob(iti)* ‘ściskać, spajać, łączyć’ również w znaczeniu ‘przegub ręki’ występują na południu, zazwyczaj nawet w tych samych punktach, co i ‘stawy palców’. Najczęściej notowano formację dewerbalną **svglobъ*, też głównie w dialektach serbskich i chorwackich, ale – inaczej niż w wypadku znaczenia ‘stawy palców’ – też w macedońskich, poza tym tylko w jednym punkcie słoweńskim (17). Najpowszechniejsza jest postać *zglob*, *zglob*, rzadziej zapisywano *žglòb*, sporadycznie *žglòb* (49), *žglò:b* (80). Poza tym wystąpiły derywaty: **svglobъkъ* – *žlòbàk* (52) i **ozglobъ* – *razglop* (105).

Na wschodniej Ukrainie w dwóch punktach zanotowano formę z prefiksem **sq-*: **sqglobъ* – *suh^llob* (432), *suh^llob* (479).

I. 3. Osobny areał tworzy forma uogólniona jako **svghlvъkъ*. W znaczeniu ‘przegub ręki’ notowano ją znacznie rzadziej niż jako ‘staw palców’, częściowo w tych samych punktach: *zglàvak* (55, 68), *zglà:vak* (150), *žlàvak* (54) i raz z innym prefiksem **prighlvъkъ* – *prighlàvak* (151).

I. 4. Wyrazy **čolъ* oraz **čeljъkъ*, **čolъkъ* w znaczeniu ‘przegub ręki’ – jak już wspomniałem – występują znacznie rzadziej niż w znaczeniu ‘stawy palców’. Zanotowano je w rozproszeniu: **čolъ* – *član* w Macedonii (103), **čeljъkъ* w Słowenii *čljenek* (19) oraz w punktach chorwackich *členak* (26), *členak* (41) i *čelè:nak* (151), najczęściej zaś zapisywano **čolъkъ*: na gruncie chorwacko-

-serbskim *čla:nàk* (39), *čla:nak* i podobnie (45, 47, 48), najczęściej *čla:nak* i podobnie, poza tym sporadycznie w punkcie polskim *cuujk'i* (280) i białoruskim *čhunk'i* (344, ze względu na postać fonetyczną jest to polonizm).

I. 5. Wyraz **gludjb*, notowany częściej w znaczeniu 'stawy palców', został zapisany w znaczeniu 'przegub ręki' tylko w trzech punktach macedońskich jako *gluś* (100, 106, 107, w tym ostatnim zresztą w obu znaczeniach).

I. 6. Również w znaczeniu 'przegub ręki' nazwy związane z rdzeniem **gyb(ati)* 'zginać' są dosyć liczne, ale też notowano je sporadycznie i w znacznym rozproszeniu. Nieco częściej **sʷgybʷ* na Ukrainie *zhyb* (482, 494), *zhyp* (489) i *sxyb* (516) i **pergybʷ* w Bośni *pri:gib* (46) i w Polsce *pšeg'ip* (288, 309), *přeg'ip* (308) i *pšehyb* (299) i zupełnie sporadycznie w Słowenii **pergybʷjajb – preji:blěj* (12), na czeskim Śląsku **pergybʷje – přehy:b'i:* (205), w Polsce **gybadlo – g'ibadyo* (278), **gybežb – g'ib'eś* (287), na Ukrainie **pergybina – pe'rehibina (ruk'i)* (417) i **sʷgyBnanʷje, B > ø, – z'hinan'i* (412) oraz w Rosji **sʷgybʷ – 'suy'ip* (710). O nawiązaniach tego typu formacji w materiałach porównawczych wspomniałem już wyżej.

Szerszy i bardziej zwarty zasięg mają formacje od rdzenia **gubʷ*, powiązanego etymologicznie z omówionym poprzednio **gybati* (por. BORYŚ 491). Należą tu występujące na terenie Polski: częstszy **pergubʷ – pšegup* (sporadycznie *pšygup* 281), oznaczony płaszczyzną z kropkami oraz, oznaczone dodatkowo osobnym znakiem, rzadsze **pergubʷje – pšegub'e* (248, 259, 290), *pšygup'e* 270, 279, 281). Nasze materiały przeczą twierdzeniu AGM (t. 8: 104), jakoby *przegub* w znaczeniu 'przegub ręki' znany był tylko na Mazowszu, bo AGM l.c. kilkakrotnie odnotował też postać *przygub*. Ogólnopolski *przegub* w znaczeniu 'staw, miejsce, w którym łączą się kości kończyn', 'miejsce zgięcia ręki, nogi, palców' znany jest od XVI wieku (SP XVI, t. 31: 332–333 – sporadycznie też *przeguba* f., SJPD, t. 7: 227), natomiast *przegubie* w omawianym znaczeniu odnotowuje SSStp (t. 7: 127) tylko raz z XV wieku. Kilka rozproszonych zapisów na *przegubie* ma AGM l.c. z Mazowsza, a ZAREBA (t. 4: 637) jeden ze Śląska.

Nazwy motywowane 'zginaniem', 'giętkością' w znaczeniu 'przegub ręki' tworzą kilka niewielkich skupisk na terenie Polski: częstsza **pergętina – pšeg'enćina, pšegańćina* i podobnie oraz sporadyczne **sʷgętʷje – zg'oce* (243), *žg'eńći* (266), *zg'inće* (292, 295), **sʷgętʷja* f. – *žg'eńća* (266) i **sʷgętina – zg'yńćina* (310). Na mapie oznaczono je znakami geometrycznymi. Nazwę *przegięćina* 'przegub ręki' z Mazowsza, Suwalszczyzny, Podlasia i Kaszub potwierdza AGM (t. 8, m. 390, s. 102–103). Również *zgięcina* 'przegub ręki' ma potwierdzenie z Mazowsza (AGM l.c.). Na podanej w tym Atlasie mapie 'przegubu ręki' widoczne jest na Mazowszu wyraziste zróżnicowanie słowotwórcze derywatów od czasownika *przegięć*: na północnym wschodzie występuje *przegięćina*, na południowym zachodzie zaś nienotowane w OLA *przegięcie*, poświadczone też u DEJNY AtlKiel (t. 8: 181)

pod Kielcami. Wyraz *przegięcina* w znaczeniu 'wewnętrzna strona zgięcia kończyn i ich części' notuje SP XVI (t. 31: 311) ze słowników Artomiusa i Volekmara z końca XVI wieku.

I. 7. W znaczeniu 'przegub ręki' z nazw związanych z wyrazem **kolěno* 'kolano' zapisano w OLA tylko jedną: **kolěnyce* – *kol'ince* w ukraińskim punkcie na terenie Mołdawii (522). Jej potwierdzenia w innych źródłach nie znalazłem.

I. 8. W znaczeniu 'przegub ręki' zapisano zupełnie sporadycznie w Polsce nazwę **kostьka* (260, 319), co ma szerokie potwierdzenie w gwarach na Mazowszu (AGM, t. 8: m. 390, s. 104–105), oraz na Białorusi nazwę **kostьčьky* – *kostački* (346).

I. 9. Zapisany sporadycznie na północnym skrawku Ukrainy przy granicy rosyjskiej pod Brianskiem *ma^lsolč'ik* – **masьlьčikъ?* (445) w znaczeniu 'przegub ręki' należy zapewne łączyć z ros. **mosьly*, **mosьlaky* w znaczeniu 'stawy palców' (por. wyżej).

I. 10. Sporadycznie w macedońskim punkcie 113a na terenie Grecji zapisano *kəłka* w znaczeniu 'przegub ręki' oraz 'staw palca' (por. wyżej).

I. 11. W kilku punktach Bułgarii zachodniej oraz wschodniej występuje nazwa **kыtьka*, w pozostałych punktach zaś nie podano żadnej nazwy. Jak się jednak zdaje, jest ona na wschodzie Słowiańszczyzny południowej znana szerzej, odnotowują ją bowiem w tym znaczeniu słowniki bułgarskie, por. bułg. *кѹтка²* 'част на рьката която съединава дланта с лакетната кост' (RBE, t. 7: 433–434), 'част от рьката от основата на прстите до ставата или самата става' (BTR 359) oraz nowszy słownik macedoński, por. *кутка* 'дел од раката од основата на прстите до зглобот или самиот зглоб' (TRMJ, t. 2: 518–519).

I. 12. Formację **sьklepъ* 'przegub ręki' zanotowano w OLA w dwóch punktach słoweńskich: *skljě:p* (10), *sklě:p* (20), por. też wyżej.

I. 13. Wyraz **χολьka* zanotowano w OLA na północy Rosji tylko w jednym punkcie w znaczeniu 'przegub ręki' *χουка* (691), por. też wyżej.

I. 14. Wyraz **ključъ* – *kluč* w znaczeniu 'przegub ręki' zapisano w pięciu punktach macedońskich oraz w jednym na Ukrainie *kl'uč* (449). Poza tym w OLA dla 'przegubu ręki' zapisano na Ukrainie formację pl. **ključьnici* – *kl'učьnyč'i* (428), która nie ma potwierdzenia w tym znaczeniu z innych źródeł. Jako dialektałny **ključъ* notowany jest w ogólnym znaczeniu anatomicznym 'staw, połączenie dwóch kości' w nowszym słowniku macedońskim (TRMJ, t. 2: 537–538 *клуч* znaczenie 5, por. też PEEV 132), a jako gwarowy i przestarzały (z XIX wieku) w słowniku bułgarskim (RBE, t. 7: 523–526, *клуч* znaczenie 13). Według BER (t. 2: 489–490) w tym znaczeniu znany jest na południu Bułgarii (Smoljan, Asenowgrad).

I. 15. W znaczeniu 'przegub ręki' nazwy od **gleznъ*, oznaczającego głównie 'kostkę w nodze nad stopą', też należy traktować jako przeniesione. W OLA zanotowano we wschodniej Słowenii *gl'žę:n* (21) i w zachodniej Chorwacji *gl'žžen*

(29) oraz – tak samo jak dla ‘stawów palców’ – *zgležen* w Macedonii (110). Słoweńska nazwa *gléženj* ma potwierdzenie w znaczeniu ‘przegub ręki’ ze wschodniej Słowenii z Prekmurja (BEZLAJ, t. 1: 146).

I. 16. Wyraz **čiklonb?* – *čiklan* (111) dla ‘przegubu ręki’ zapisano tylko w jednym punkcie, częściej oznacza ‘staw ręki’.

I. 17. Zapożyczenie niem. *das Gelenk* anat. ‘staw, przegub’ w znaczeniu ‘przegub ręki’ zapisano w punkcie słoweńskim w południowej Austrii *gələ:nk* (146) i w Polsce na Kaszubach *gełenjk* (241), por. też wyżej.

I. 18. Zanotowane w OLA w znaczeniu ‘przegub ręki’ *ʼkotyp* *i* (419) i sg. *ʼkotypk* (430) stanowią przejętą za pośrednictwem polskim pożyczkę z niemieckiego, por. wyżej.

I. 19. Pożyczkę od ngrec. *κόκκαλο(v)* w znaczeniu ‘przegub ręki’ zanotowano zupełnie sporadycznie: *kokaľb – *ʼkokaľ* (112) i *kokaľbčę – *ʼkokaľče* (105).

I. 20. W pñ. -zach. Chorwacji zapisano wyraz *kotriǵb – *kõ:trik* ‘przegub ręki’ (30), stanowiący pożyczkę ngrec. *κοτρίκι, κοτρίγα* ‘kostka u nogi’, por. wyżej.

I. 21. Sch. wyraz *čukalb – *čũ:kaľ* w znaczeniu ‘przegub ręki’ zapisano tylko w dwóch punktach serbskich (63, 67). Może on być pożyczką z węgierskiego lub wywodzić się od rodzimego wyrazu *kuka* ‘hak’, por. wyżej. Niewątpliwie z węg. *csukló* ‘przegub’ wywodzą się zapisy w dwóch punktach słowackich na terenie Węgier: *čuklov* (155, 156: *boľa me čuklovi*).

II. 1. Z zapisanych w OLA tylko w znaczeniu ‘przegub ręki’ największy zasięg mają derywaty od wyrazu *pęstb, a zwłaszcza formacje utworzone od wyrażenia przyimkowego *za pęstbjo ‘za pięścią’. Pierwotne połączenie, lub może już derywat, *zapęstbjo zanotowano w południowych dialektach słoweńskich: *zə pəstʲju* (3), *zə pəstʲjo* (13), *zə pəstʲjuó* (14), *zapəstʲjo:* (15), a ponadto nazwy opisowe: w punkcie czeskim *ruka za p'estu* (205), w punkcie polskim *za p'ęścćq* (317), a w Słowenii *zadb za pęstb – *za:t ze ʼpiest* (12).

Najpowszechniejsza jest formacja *zapęstbje, tworząca zwarte wyspy w dialektach słoweńskich (*zapjəstje* itp.), czeskich (*za:pjesti:*, *za:pjesti* itp.), słowackich (*za:pestje*, *za:pastje*, *zapesce* itp., w p. 224 *za:pastej*, *za:pestej*) i rosyjskich (*zəp'as't'je*, *zəp'as't'ja*, *zəp'as'je* itp.) oraz pojawiająca się sporadycznie w dialektach chorwackich, białoruskich i ukraińskich. Ściśle łączy się z nią formacja *zapęstbja, występująca głównie w środkowych dialektach słowackich (*za:pestja*, *za:pastja* itp.), na Ukrainie (*zapjast'a*, *zapjas'c'a* itp.) i Białorusi (*zəp'as'c'a*, *zəp'as'c'a* itp.) oraz w rozproszeniu w dialektach rosyjskich (*zəp'as't'ja* itp.). W zasadzie trudno ją oddzielić od poprzedniej, bo częściowo może wchodzić w grę fonetyczna zmiana końcowego *e* w *a*. W rozproszeniu na całej Słowiańszczyźnie zapisywano *zapęstb: w Słowenii *zapà:st 4*, *zapjə:st 5*, *zapèst 7*, w Słowacji *zapjast'* (233), na Białorusi *zap'as'c'* (343), *zapas'c'* (355) i *zap'as't'* (375) i w Rosji

zap'es' (568), *zap'as't'* (653, 715, 743), *zap'as* (662) i *zap'as'* (714). Na Ukrainie kilkakrotnie zanotowano *zapęstьkь – *zap'jastok* (508, 512), pl. *zap'jastky* (449). Zupełnie sporadycznie występują takie formacje, jak ukr. *zapęstьnikь – *zap'jasnyk* (468), ros. *zapęstina – *zap'as't'ina* (562), **zavъpęstь?* – *zap'p'as't'* (726). Sporadycznie w tym znaczeniu zanotowano rosyjski derywat od wyrażenia przyimkowego **pripest'je* – *pr'ip'ast'ja* (711), a ponadto w Rosji po prostu *pęstь – *p'as't'* (664, 692, 710), a na Ukrainie *pęstica – *pjas'tyc'a* (524).

Na mapie wszystkie nazwy związane z podstawą *pęstь oznaczono płaszczyzną z pionowymi liniami. Najczęstsza formacja **zapęst'je* oznaczona jest samym szrafowaniem, inne częstsze mają dodatkowe oznaczenia płaszczyznowe, natomiast zupełnie sporadyczne sygnalizowane są odpowiednimi znakami geometrycznymi na tle tej płaszczyzny.

Wiele z przytoczonych tu derywatów od podstawy *pęstь ma potwierdzenie w znaczeniu 'przegub ręki' w materiałach porównawczych.

Formacja **zapęst'je* ma w słowiańskich językach literackich znacznie szerszy zasięg niż w gwarach, por. słwn. *zapęstje* (PLET, t. 2: 861), *zapéstje* (SSKJ, t. 5: 722), sch. *zapešće/zànēuħe, záneuħe* (RHSJ, t. 22: 256; RSHJ, t. 6: 250, poza tym też serb. *zàneuħaj*), czes. *zápěstí* (JG, t. 5: 518; KOTT, t. 5: 189, t. 7: 1117; PS, t. 7: 1109; SSJČ, t. 4: 574), slc. *zápästie* (SSJ, t. 5: 494), głuź. *zapjasćo* (JAKUBAŚ 494), brus. *заняцце* (TSBM, t. 2: 373), poświadczane od XVI wieku (HSBM, t. 11: 119 – *занястье, занясте, занястие, занясьте*), ukr. w XVI–XVII w. *занястє, занястьє* (SUM XVI–XVII, t. 10: 174), ros. od XVII wieku *занястье* (SRJ XI–XVII, t. 5: 284; SRJ XVIII, t. 8: 72; DAL, t. 1: 626; SSRLJ, t. 4: 831–832). W języku ukraińskim forma **zapęst'ja* pojawia się dopiero później, notuje ją współczesny słownik ukraiński, podając rodzaj nijaki, por. *занястя* (SUM, t. 3: 285).

Kilka dalszych spotykamy dosyć rzadko: *zapęstь notuje słownik Pleteršnika (*zapęst* f. PLET, t. 2: 861, ale w SSKJ już jej nie ma), KOTT (t. 5: 188) podaje *zápěst'* f., ale tylko jako słowacką. W słowackich źródłach jej jednak nie znalazłem. W kilku słownikach przytaczana jest głuź. *zapjasć* f. (PFUL 976; KRAL 844; RĚZAK 451 s. v. *Handwurzel*), ukr. *занясть* podawana jest w tym znaczeniu tylko z r. 1592 (SUM XVI–XVII, t. 10: 174), poza tym gwarowo ukr. *zan'jastь* oznacza techn. 'tulejkę' (ESUM, t. 4: 650). *Zapęstьkь w znaczeniu 'przegub ręki' ma potwierdzenie we współczesnym słowniku ukraińskim (*zan'jastok* – SUM, t. 3: 285) a także w języku rosyjskim u DALA (t. 1: 626 – *занясток*). Natomiast w języku czeskim *zápěstek* m. (KOTT, t. 5: 188) lub później *zápěstka* f. (KOTT, t. 5: 189; PS, t. 7: 1109; SSJČ, t. 4: 574) oznacza 'nadgarstnik, napulśnik' (wełniana opaska nakładana na przegub ręki).

Dla pozostałych derywatów od podstawy *pęstь odnoszących się do 'przegubu ręki' potwierdzenia w materiałach porównawczych nie znalazłem.

II. 2. Na północy Rosji niewielki areal tworzy, motywowana podobnie jak wyżej przedstawiona grupa nazw, formacja **zapʹǫstʹje* od **pʹǫstʹ* ‘palec’ – *zaʹpʹersʹjo* itp., zapisana w rejonach Archangielska (571, 573), Wołogdy (620, 648) i Kostromy (673). Ma ona także potwierdzenie w rosyjskim słowniku gwarowym spod Archangielska (por. *зәнерсье* SRNG, t. 10: 312). Na Białorusi pod Grodnem zanotowano sporadycznie inną formę morfologiczną **zapʹǫstʹ* – *zaʹpʹarsʹć* (354), której potwierdzenia w innych źródłach jednak nie znalazłem. Podobną budowę ma także odosobniony polski zapis *nadgarstek* – **nadʹǫgʹstʹkʹ* (239), jest to jednak wyraz ogólnopolski.

II. 3. Obszerny teren zajmuje nazwa ‘przegubu ręki’ **čǫvka* – *ʹceyka* (i podobnie). Tworzy ona dosyć zwarty areal na północnej i wschodniej Białorusi, do którego nawiązują północne punkty ukraińskie (444, 447) oraz południowe punkty rosyjskie (797, 822). Poza tym zanotowano ją w rozproszeniu na Białorusi pod Brześciem (372) i pod Baranowiczami (365, 368), na północnej Ukrainie koło Owruczy (425) i na południowy wschód od Kijowa koło m. Łubny (493) oraz w południowej Rosji pod Tułą (790) i Woroneżem (828), co świadczy zapewne o jej dawniej szerszym zasięgu. Tymczasem dla tego wieloznacznego wyrazu ogólnosłowiańskiego (SP, t. 2: 85; ESSJ, t. 3: 191–192) w materiałach porównawczych ścisłego nawiązania semantycznego nie znalazłem. Wśród znaczeń anatomicznych, odnoszących się jednak zazwyczaj do różnych kości zwierząt (i ptaków), do najbliższych do – tu odnotowanego – ‘przegubu ręki’ można chyba zaliczyć znaczenie ‘część ręki (od pięści) do łokcia’, poświadczone na północno-zachodnim skrawku Białorusi, por. *у́ўка* II znaczenie 2. (SłPogr, t. 5: 378).

II. 4. Dosyć często w rozproszeniu zanotowano w OLA w znaczeniu ‘przegub ręki’ **kystʹ* i pochodne **kystʹka*, **kystʹčʹbka*, **kysta*: w Macedonii (*kʹiska* 101), w Polsce (*kʹisʹć* 302, 304), na Białorusi (*kʹisʹta* 334), na Ukrainie (427 – *ruʹka uʹkʹisʹcʹi*, co ostatecznie usunięto), głównie zaś na terenie Rosji od północy aż po południe (*kʹisʹ*, *kʹisʹtʹ*, *ʹkʹistka*, *ʹkʹistačka* itp.). Są to doraźne przeniesienia znaczenia na ‘przegub ręki’. W języku polskim i we wschodniej Słowiańszczyźnie te wieloznaczne wyrazy słowiańskie w znaczeniu anatomicznym odnoszą się raczej do ‘całej dłoni wraz z palcami’, por. pol. *kiść* (SŁAWSKI, t. 2: 176–177), do ‘części ręki od przegubu do końca palców’, por. ukr. *кусть* (SUM, t. 4: 155; ESUM, t. 2: 438), brus. s.v. *кiцyь* (TSBM, t. 2: 690; ESBM, t. 5: 42), ros. *кусть* w znaczeniu ‘część ręki od przegubu do końca palców’ od XVII wieku (SRJ XI–XVII, t. 7: 140–141, znaczenie 3; SRJ XVIII, t. 10: 42, znaczenie 4; SSRLJ, t. 5: 975–976, znaczenie 1), jednak rosyjski słownik gwarowy ma również *кусть* w znaczeniu ‘przegub ręki’ z dialektów południowych oraz spod Uralu i z Karelii (SRNG, t. 13: 239).

II. 5. Na wschód od Archangielska w pobliżu miejscowości Pinega i Leszuckonkoje niewielki zwarty kompleks tworzą nazwy **zavoʹjka* – *zaʹvojka* i **zavoʹjina* –

zavoina (537, 548, 549, na mapie 41 w OLA 9 opuszczono znak w punkcie 537). Poza tym zanotowano w OLA nazwę **zavojbka* w dwóch położonych dalej na południu osobnych punktach: koło miejscowości Konosza na południu Guberni Archangielskiej (598) i w płn.-zach. części Guberni Wołogodzkiej (593). Może to świadczyć o dawniej szerszym zasięgu tych nazw w gwarach rosyjskich. Obie mają potwierdzenie w rosyjskim słowniku gwarowym: *заво́йка* spod Archangielska i z dwóch miejscowości spod Nowogrodu, a *заво́ина* z ogólną lokalizacją na północy (SRNG, t. 9: 331, 332).

II. 6. Na południe od powyższego kompleksu duży zwarty areal w południowej części Guberni Archangielskiej (na południe od Północnej Dźwiny) oraz na północnym wschodzie Guberni Wołogodzkiej tworzy, derywowana zapewne od czasownika **zaviti* 'zawinać, skręcić', nazwa 'przegubu ręki' **zavitb – zav'it'/*zavětb – zav'et'* (556, 557, 575), z którą łączy się sporadycznie zanotowany dalszy derywat **zavitbnja – pl. zav'it'n'i* koło miejscowości Wielki Ustiug (603). Forma *závumь* ma nawiązanie w rosyjskim słowniku gwarowym, gdzie odnotowano ją w znaczeniu 'przegub ręki' znad Dźwiny Północnej i spod Wołogdy, a ponadto powszechnie zza Uralu, gdzie w tym znaczeniu występuje także forma *závemь*, ponadto pod Archangielskiem występuje forma *завумьё* (SRN, t. 9: 319). W gwarach rosyjskich nazwy *závumь*, *závemь* oznaczają też 'przedramię' i 'dłoń' (SRNG l.c.). Z języka ogólnego *závumь* notuje DAL (t. 1: 559–600) w znaczeniu 'przegub ręki' oraz 'cała część ręki od łokcia do dłoni'.

II. 7. Na północno-zachodnim skrawku Ukrainy przy granicy z Polską i Białorusią niewielki kompleks tworzy nazwa **vezьkьb – vja'zok*, pl. *vjas'ky* i podobnie, w p. 403 *wujas'ka*, motywowane przez podstawowy czasownik **vezati* 'wiązać, łączyć'. Potwierdzenia tego wyrazu w znaczeniu 'przegub ręki' w materiałach porównawczych nie znalazłem, znane są natomiast wyrazy ukraińskie *в'язок* m. i *в'язка* f. o znaczeniu czynnościowym 'wiązanie' lub przedmiotowym 'coś związanego', np. 'wiązka' (siana), por. HRINČ (t. 1: 261) oraz brus. *в'язка* f. (TSBM, t. 1: 599).

II. 8. W rozproszeniu zanotowano kilka sporadycznych nazw związanych z wyrazem **ol'kьtb* 'łokieć' ('staw łączący ramię z przedramieniem', 'część ręki, gdzie znajduje się ten staw'). Zanotowano sam **ol'kьtb* na Białorusi (*l'okьtc* 360, *l'okac* 398) i na południu Rosji (*l'okat* 838, zapis ten trzeba uznać za nazwę przeniesioną), poza tym połączenie wyrazowe **po ol'kьtb* na Białorusi (*po'lukot* 383 i *po'lok'ec* 384) oraz też przeniesioną formację utworzoną od wyrażenia przyimkowego z przyimkiem **podьb*: **podol'kьtica – l'podlaktica* w Serbii (69) i *podlaktica* w płn.-zach. Macedonii (93). W języku ogólnym serb. *podlaktica* (RHSJ, t. 10: 252) i mac. rozszerzona słowotwórczo *подлактница* (TRMJ, t. 4: 186) oznaczają 'dolną część ramienia (od łokcia do dłoni)'.

II. 9. Na pograniczu polsko-ukraińskim na oznaczenie 'przegubu ręki' zapisano **zavěsb*: po polskiej stronie *zaw'as* (326), a po ukraińskiej pl. *zav'isy* (413).

ZARĘBA (t. 4: 637) podaje natomiast *zawiasy* w ogólnym znaczeniu anatomicznym ‘stawy’ z kilku punktów na Śląsku. Jako przenośna nazwa ‘przegubu ręki’ i ‘stawów’ semantycznie tłumaczy się ona dobrze, jednak zarówno dla pol. *zawias* m. i *zawiasa* f., jak i dla ukr. *zaveca*, *zavica* dalszych nawiązań już nie znalazłem.

II. 10. Zanotowana sporadycznie *sopěľbka w znaczeniu ‘przegub ręki’ w dwóch odległych punktach: na terenie Mołdawii *su'pilka* (524) i Litwy *'sap'otka* (525) znana jest poza tym w gwarach rosyjskich na oznaczenie innych części ciała, jak ‘przedramię’ pod Petersburgiem, Nowogrodem i Pskowem (SRNG, t. 39: 330 – *сопѣлка*), ‘łydka’ na wschód od Nowogrodu i ‘udo’ na wschód od Petersburga (SIATKOWSKI 166, 183, 260).

II. 11. Zanotowane na Białorusi nazwy *golenь – *ʎol'en* pod Homlem (389) i *golenьka – *ʎal'onka* i podobnie pod Witebskiem (342) i Mińskiem (347, 386) są w znaczeniu ‘przegub ręki’ nazwami przeniesionymi. Zazwyczaj *golenь, *golenьka oznaczają ‘goleń’, ale w gwarach także np. ‘łydkę’ i ‘udo’ (por. SIATKOWSKI 165–166, 182, 260).

II. 12. Nazwa *cygoľka w znaczeniu ‘przegub ręki’ tworzy niewielki kompleks na pograniczu białorusko-ukraińskim pod Homlem i Czernihowem: po stronie białoruskiej *cu'ʎotka* (397) i *cy'ʎulka* (400) i po stronie ukraińskiej *cy'hoľka* (439), poza tym zanotowano na samej północy Ukrainy przy granicy rosyjskiej *cu'hojka* (445). Nazwę *цугółка* jako gwarową notuje też ESUM (t. 6: 264) w znaczeniu ‘wielka rurkowata kość’, wskazując na jej ewentualny związek z wyrazem *цуглоб* anat. ‘staw’.

II. 13. Również na pograniczu białorusko-ukraińskim pod Homlem i Czernihowem niewielką wyspę tworzą nazwy: *curka* po stronie białoruskiej (396, 398) i *culrul'a* po stronie ukraińskiej (438). W obu tych językach wyrazy te znane są głównie w znaczeniach ‘patyk, patyczek’, ‘kawałek drewna’, por. brus. *цурка* (TSBM, t. 5/2: 254; SŁPogr, t. 5: 367), ukr. *цурá*, *цурка* (HRINČ, t. 4: 437–438; SUM, t. 11: 251; ESUM, t. 6: 267), por. też łączący się z nimi wyraz ros. *цурка* ‘ts.’ (VASMER, t. 4: 387). Potwierdzenia znaczenia ‘przegub ręki’ w innych źródłach nie znalazłem.

II. 14. Prawdopodobnie należy łączyć ze sobą dwie odosobnione nazwy ‘przegubu ręki’: *ʎib* na Ukrainie pod Równem (423) i *ʎ'i'b'iz* na Białorusi koło Brzeźcia (362). Druga ma potwierdzenie z tej samej miejscowości (Дзімітравічы) pod Brzeźciem: *хібыж* ‘przegub ręki’ – *Болет рука в хібыжовэ* (SŁPogr, t. 5: 303). Wyrazy te motywowane są zapewne przez czasowniki brus. *хібámi*, ukr. *хубáти* ‘chwiać się, kiwać się’, ‘ruszać się z boku na bok, z góry na dół’ i ‘zginać’.

II. 16. Zupełnie odosobniony zapis *p'er'e'žym* – **pe'žimь* ‘przegub ręki’ spod Kargopola na południu Guberni Archangielskiej ma potwierdzenie w rosyjskim słowniku gwarowym w tym znaczeniu właśnie spod Kargopola (SRNG, t. 26: 105) *перезім* z podstawowym znaczeniem ‘wąskie przejście, przesmyk’.

Niektóre nazwy ‘przegubu ręki’, zapisane sporadycznie w OLA, znajdują potwierdzenie w materiałach porównawczych w znaczeniach luźno nawiązujących do innych części ciała i znaczeń z nimi związanych oraz do znaczeń botanicznych. Podaję je według kolejności numeracji języków w OLA:

– w części południowej: słwn. *škripec* – *skripьць (1), por. słwn. *škripec* ‘ból w stawach’, ‘łamanie w kościach’ (PLET, t. 2: 635–636; BEZLAJ, t. 4: 70–71), mac. *čeporok* (99) – *čepерьць od *čepati ‘przyciskać, deptać’ (SKOK, t. 1: 308), por. mac. *чеперок, чепорок* (RMJ, t. 3: 534, 535), bułg. *чепѐрек, чопѐрек* (RSBKE, t. 3: 609; BTR 1061) i sch. *čepérak* (RHSJ, t. 1: 911) ‘piędź, miara długości odpowiadająca odległości między końcami rozpostartego kciuka i palca wskazującego’;

– w części zachodniej: slc. *halki* (*me boľa na ruce, na nože*) w punkcie słowackim na terenie Węgier (156), por. slc. *hálka* ‘kulkowata narośl na liściach dębu’ (SSJ, t. 1: 456; SSN, t. 1: 541), pol. *pręcom* (308) i *złam* (324), tłumaczące się ‘załamywaniem, zginaniem’ ręki w przegubie;

– oraz w części wschodniej: brus. *pl'us'no* na pograniczu litewskim (331), tłumaczące się zbliżeniem z czasownikiem brus. *плюшчыць* i ukr. *плюснути* ‘ściśnąć, splaszczyc’, por. brus. *плюсна́*, ukr. *плéсно́* i ros. *плюсна́*, *плюсно́*, mające m.in. znaczenie anatomiczne ‘odległość między podstawą palców i piętą nogi’ (por. TSBM, t. 4: 279; ESBM, t. 9: 229–230; ESUM, t. 4: 439–440), brus. *pl'ečьyka* – *pletjika na pograniczu polsko-litewskim (336), por. brus. *плячак* i *плячук* spod Mińska i okolic w znaczeniu ‘staw barkowy, ramieniowy’ (SlPogr, t. 4: 27), *ʼvobl'ica* – *obьlica koło Mozyrza (390) od *obьль ‘okrągły, zaokrąglony’, por. brus. dial. *воблиця* ‘część ręki od dłoni do łokcia’ (ESBM, t. 2: 175), ukr. *п'їєда, п'їада* na zachód od Stanisławowa (450), częściej notowane w znaczeniu ‘piędź, miara długości odpowiadająca odległości między końcami rozpostartego kciuka i palca wskazującego’, por. strus. *няда́* (SRJ XI–XVII, t. 21: 89; DAL, t. 3: 552) i ros. gwarowe *няда́* (SRNG, t. 33: 210) oraz mac. *неда* (w językach słowiańskich częściej występuje kontynuanta pierwotnego *рѣдь, poza tym też *рѣджа, por. ESBM, t. 10: 290 s.v. *ня́дзя*).

Kilka sporadycznych zapisów dla ‘przegubu ręki’ należy chyba traktować jako brak nazwy. Są to ukr. *rame'no* – *rameno koło Tarnopola (431), ukr. *ho'milka* – *gonilьka < *golinьka, notowana też w znaczeniu ‘łydka’ na Ukrainie Zakarpaciej (SIATKOWSKI 165), ros. *ru'ka* – *roka (526, 530), ros. *ʼlytkə* – *lytьka na północy (wśród wielu gwarowych znaczeń tego wyrazu znaczenia ‘przegub ręki’ nie ma, por. SRNG, t. 17: 226).

Ponadto zanotowano w OLA kilka sporadycznych nazw ‘przegubu ręki’, dla których nawet najbardziej luźnych nawiązań w innych źródłach nie znalazłem, niektórych zresztą w ogóle nie potrafię zinterpretować. Wymienić tu można: *sulàp* w zachodniej Chorwacji (25), *gəlgan* w płd.-wsch. Serbii (85), ukr. *lo'pata* w ukraińskim punkcie na terenie północnej Rumunii (171), ukr. *cy'bal'ka* na Polesiu ukra-

ińskim (411) i ros. *сѣ́бѣлкѣ* koło Wielkich Łuków (713), ukr. *сѣ́р'і́лка* **стрѣ́лка* koło Trembowli na południe od Tarnopola (451), *пу́д'і́лот* ? koło Berdyczowa pod Żytomierzem (454), ukr. *замок* – *замѣкъ o niejasnej motywacji semantycznej na południe od Czerniowiec (496), ros. *м'ездра* – *мѣздра/*мѣздра o podstawowym znaczeniu ‘skóra z mięsa surowego’ na południu Rosji pod Woroneżem (840), ros. *зап'алка* – *запѣдѣлка (może łącząca się z ros. *пѣло* ‘rama do rozciągania’ < *пѣдло, por. VASMER, t. 3: 423) na południu Rosji pod Białogrodem (841).

II. 16. Na koniec podam jeszcze kilka sporadycznych zapożyczeń, zapisanych tylko w znaczeniu ‘przegub ręki’, ale nie ‘staw palca’. Są to nazwy przeniesione, jak wywodzące się z łac. *pūlsus* ‘puls’ chorw. *спу́о:лша* (22) i *пулаш* (44) zapewne za pośrednictwem włos. *polso* (por. SKOK, t. 3: 74) oraz ukr. *пул'с* (426) bezpośrednio z łaciny lub za pośrednictwem polskim oraz dwie nazwy przejęte z osmańskiego tureckiego: serb. *ćuprija* (78) z tur. *köprü* < grec. *κιοῦπρι* o podstawowym znaczeniu ‘most’ (ŠKALJIĆ 200; SKOK, t. 1: 365) i mac. *ка̀ршак* (96) zapewne z tur. *karışık* ‘zmieszany, poplątany’ od *karışmak* ‘zmieszać, poplątać’ (por. ŠKALJIĆ 397; BER, t. 2: 242). Zapewne osobną pożyczką stanowi zapisany w dwóch punktach słowackich na terenie Węgier *čuklov* (155, 156: *boľa me čuklovi*) z węg. *csukló*, por. też wyżej.

*

Nazwy ‘stawów palców’ i ‘przegubu ręki’ zostały przedstawione paralelnie. Najpierw omawiane są nazwy wspólne dla obu stawów, a dopiero potem nazwy właściwe tylko dla ‘stawów palców’ lub tylko ‘przegubu ręki’. Na mapach zostały one przedstawione za pomocą tych samych środków graficznych, by można było łatwiej porównać ich zasięgi terytorialne. Nazwy wspólne wynikają z faktu, że w obu wypadkach mamy do czynienia ze stawami charakteryzującymi się ich ‘zginaniem’ i ‘łączeniem’ ich części. Nazwy tych części też często stają się nazwami samych stawów. Wynika to z różnych środowiskowo percepcji przez człowieka elementów jego własnego ciała i ich funkcji. Wprowadzono pewne modyfikacje interpretacji materiału, przedstawionej w IX tomie OLA.

Literatura

- AGB – *Atlas gwar bojkowskich*, oprac. głównie na podstawie zapisów S. Hrabca przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kier. J. Riegera, t. 1–7, Wrocław 1980–1991.
- AGM – *Atlas gwar mazowieckich*, t. 1 opr. H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, t. 2–10, opr. A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, Wrocław 1971–1992.

- AGWB – *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. 1 pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej, J. Siatkowskiego, Wrocław 1980, t. 2–3, pod red. S. Glinki, Wrocław 1989–1993, t. 5–10 pod red. I. Maryniakowej, Warszawa 1995–2009.
- AJDŁ – Stieber Z., *Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny*, z. 1–8, Łódź 1956–1964.
- BER – *Български етимологичен речник*, ред. Вл. Георгиев (И. Дуриданов, М. Рачева, Т. А. Тодоров), София 1971–.
- BEZLAJ – Bezljaj F., *Etimološki slovar slovenskega jezika*, knj. 1–4, Ljubljana 1977–2005.
- BORYŚ – Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- BTR – *Български тълковен речник*, ред. Л. Андрейчин и др., четвърто издание допълнено и преработено от Д. Попов, София 1996.
- ČJA – *Český jazykový atlas*, red. J. Balhar, P. Jančák, 1–5, Praha 1992–2005.
- DAL – Даль Вл., *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва 1955–1956.
- DEJNA AtlKiel – Dejna K., *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, t. 1–6, Łódź 1962–1968.
- DZENDZELIWSKI – Дзедзелівський Й. О., *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (Лексика)*, ч. 3, Ужгород 1993.
- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, рэд. В. У. Мартынаў, Мінск 1978–.
- ESSJ – *Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд*, 1974–, ред. О. Н. Трубачев, Москва.
- ESUM – *Етимологічний словник української мови*, ред. О. С. Мельничук, т. 1–6, Київ 1982–2012.
- GbSl – Gebauer J., *Slovník staročeský*, d. 1–2, Praha 1903–1916.
- GEROV – Геров Н., *Речник на българския език с тълкувание речите на български и на руски*, т. 1–5, София 1975–1978.
- HINZE – Hinze F., *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranschen (Kaschubischen)*, Berlin 1965.
- HRINČ – Грінченко Б., *Словарь української мови*, т. 1–4, Київ 1907–1909.
- HSBM – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, рэд. А. Жураўскі, Мінск 1982–.
- HSSJ – *Historický slovník slovenského jazyka*, red. M. Majtán, 1–7, Bratislava 1991–2008.
- JAKUBAŠ – Jakubaš F., *Hornjoserbsko-němski slovník*, Budyšin 1954.
- JG – Jungmann J., *Slovník česko-německý*, d. 1–5, Praha 1835–1839.
- KELLNER – Kellner A., *Východolašská nářečí*, sv. 1–2, Brno 1946–1949.
- KLUGE – Kluge F., *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 23. Aufl., bearb. von E. Seebold, Berlin : New York 1995.
- KOTT – Kott F. Š., *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-frazeologický*, sv. 1–7, Praha 1878–1893.
- KRAL – Kral J., *Serbsko-němski slovník hornjolužiskeje serbskeje řeče*, Bautzen 1986. [Przedruk fototypiczny wydań z 1927 i 1931 roku].

- LAB – *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у пяці тамах*, рэд. М. В. Бірыла, Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск 1993–1998.
- LINDE – Linde M. S. B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Lwów 1854–1860. Wyd. 3. fotooffsetowe, Warszawa 1951.
- MACHEK – Machek V., *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968.
- NHSS – *Němsko-hornjoserbski słownik. Deutsch-obersorbisches Wörterbuch*, H. Jenč, F. Michałk, I. Šřakowa, J. Měřćink, zwj. 1–2, Budyšin/Bautzen 1989–1991.
- OLA – *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная*, вып. 9: *Человек. Ogólnosłowiański atlas językowy. Seria leksykalno-słowotwórcza*, t. 9: *Człowiek*, red. J. Siatkowski, J. Waniakowa, Kraków 2009.
- PEEV – Пеев К., *За македонската дијалектна лексика*, „Македонски јазик” 21 (1970).
- PFUL – Pful K. B.– Ch. T. Pful, *Lužiski serbski słownik. Lausitzisch Wendisches Wörterbuch*, Budyšin 1866. Przedruk: Bautzen 1968.
- PLET – Pleteršnik M., *Slovensko-nemški slovar*, zv. 1–2, Ljubljana 1894–1895.
- PS – *Příruční slovník jazyka českého*, sv. 1–8, Praha 1933–1957.
- RBE – *Речник на българския език*, ред. К. Чолакова, София 1977–.
- RĚZAK – Řezak F., *Němsko-serbski słownik hornjołužiskeje řeče. Deutsch-wendisches encyklopädisches Wörterbuch der oberlausitzer Sprache*, Bautzen 1920.
- RHSJ – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, d. 1–23, Zagreb 1880–1976.
- RICHHARDT – Richhardt R., *Polnische Lehnwörter im Ukrainischen*, Berlin 1957.
- RMJ – *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, ред. Б. Конески, т. 1–3, Скопје 1961–1966.
- RSBKE – *Речник на съвременния български книжовен език*, ред. Ст. Романски, т. 1–3, София 1955–1959.
- RSHJ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд 1959–.
- SCHUSTER-ŠEWIC – Schuster-Šewic H., *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bd. 1–5, Bautzen 1978–1996.
- SGŚ – *Słownik gwar śląskich*, red. B. Wyderka, Opole 2000–.
- SIATKOWSKI – Siatkowski J., *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*, Warszawa 2012.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- SKOK – Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1–4, Zagreb 1971–1974.
- SLA – *Slovenski lingvistični atlas 1: Človek (telo, bolezni, družina)*, red. J. Škofic, 1: *Atlas*; 2: *Komentarji*, Ljubljana 2011.
- SŁAWSKI – Sławski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków 1952–1982.
- SlPogr – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча у пяці тамах*, рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, т. 1–5, Мінск 1979–1986.
- SNOJ – Snoj M., *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997.

- SOWM – *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, opr. przez Pracownię SGOWM Zakładu Językoznawstwa PAN w Warszawie, pod red. Z. Stamirowskiej i H. Perzowej, Wrocław : Warszawa : Kraków 1987–.
- SP – *Słownik prasłowiański*, opr. Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, red. F. Sławski, Wrocław 1974–.
- SP XVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Maýenowa, (F. Peplowski, K. Mrowcewicz), Wrocław 1966–.
- SrezMat – Срезневский И. И., *Материалы для Словаря древнерусского языка*, т. 1–3, Санкт-Петербург 1893–1912.
- SRJ XI–XVII – *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, ред. С. Г. Бархударов (Ф. П. Филин, Д. Н. Шмелев, Г. А. Богатова, В. Б. Крысько), Москва 1975–.
- SRJ XVIII – *Словарь русского языка XVIII века*, ред. Ю. С. Сорокин (З. М. Петрова), Ленинград (Санкт-Петербург) 1984–.
- SRNG – *Словарь русских народных говоров*, составил (с 2 тома гл. ред.) Ф. П. Филин (Ф. П. Сороколетов), Москва : (Ленинград) : Санкт-Петербург 1965–.
- SSA – *Sorbischer Sprachatlas*, Bd. 1–10, bearb. von H. Faßke, H. Jentsch und S. Michalk, Bd. 11–15 von H. Faßke, Bautzen 1965–1996.
- SSJ – *Slovník slovenského jazyka*, red. Š. Peciar, t. 1–6, Bratislava 1959–1968.
- SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého*, red. B. Havránek, t. 1–4, Praha 1960–1971.
- SSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, knj. 1–5, Ljubljana 1970–1991.
- SSN – *Slovník slovenských nářečí*, red. I. Ripka, Bratislava 1994–.
- SSRLJ – *Словарь современного русского литературного языка*, ред. Ф. П. Филин, т. 1–17, Москва : Ленинград 1950–1965.
- SSp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–11, Warszawa : Kraków 1953–2004.
- STAROSTA – Starosta M., *Dolnosorbisko-nimski słownik. Niedersorbisch-deutsches Wörterbuch*, Budyšin/Bautzen 1999.
- SUM – *Словник української мови*, ред. І. К. Білодід, т. 1–11, Київ 1970–1980.
- SUM XVI–XVII – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.*, ред. Д. Гринчишин, Львів 1994–.
- ŠKALJIĆ – Škaljić A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, šesto izdanje, Sarajevo 1989.
- TRMJ – *Толковен речник на македонскиот јазик*, гл. ред. К. Конески, Скопје 2003–.
- TSBM – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, пад рэд. К. К. Атраховіча (Кандрата Крапівы), т. 1–5, Мінск 1977–1984.
- VASMER – Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с нем. и дополнения О. Н. Трубачева, т. 1–4, Москва 1964–1973.
- ZARĘBA – A. Zaręba, *Atlas językowy Śląska*, t. 1–7, Kraków 1969–1989; t. 8, Warszawa 1996.

Summary

The Slavic names for ‘finger joints’ and ‘wrist’ in the light of dialectal data and historical sources

This article discusses Slavic names for ‘finger joints’ and the ‘wrist’. The analysis is presented in a parallel fashion. First it discusses the names that are used to refer to both of the joints, and then it analyzes the names that exclusively refer to ‘finger joints’ or to the ‘wrist’. The article is accompanied by maps presenting the territorial ranges of the respective names. The maps use the same graphic display so as to facilitate comparison of the territorial ranges. The existence of the common names for these body organs stems from the fact that both of them can be characterized by “bending” and “merging” of their parts. The names of these parts have often become the names of the joints themselves. This fact is attributed to various environmental perceptions of body parts and their functions by human beings. The article introduces some modifications to the interpretation of the material presented in the ninth volume of *The Slavic Linguistic Atlas* (OLA).